

A magyar – olasz kapcsolatok területi aspektusa (*The territorial aspects of the Hungarian – Italian relationships*)

Kulcsszavak: Geopolitika, közlekedési korridor, geoökonómia

ZÁRÓJELENTÉS

Készítette: Dr. Pap Norbert

Pécs, 2010

I. A KUTATÁSI FELADAT RÖVID ÖSSZEFOGLALÁSA

A fentiekből kiindulva a dolgozat alapjául szolgáló kutatás célja Magyarországnak az itáliai és kapcsolódóan a dél-európai térséggel kialakított kapcsolatai földrajzi sajátosságainak feltárása és azok bemutatása volt. Elsősorban az olasz, illetve dél-európai kapcsolatoknak a reál- és intézményi szférát illető dimenzióit vizsgáltuk, külgazdasági, kulturális és politikai szinten. Mennyire szimmetrikusak, esetleg felemásak ezek? Melyek a térséggel kialakított viszonyrendszer súlyponti állami egységei? Mely ország-kör az, amellyel a kapcsolatok valós súlyuk alatt kezeltek? Igyekeztünk ezen vizsgálatokat a statisztikai adatok elemzésén túl a térséggel foglalkozó szakemberekkel (*külkereskedők, diplomaták, katonák stb.*) lefolytatott interjúk értékelésével pontosítani.

Áttekintést adtunk arról is, hogy a magyar földrajzi gondolkodásban és nem csak a szaktudományos irodalomban, hogyan és milyen súllyal jelent/jelenik meg elsősorban az olasz, illetve a dél-európai térség. A mi földrajzi szemléletünk mennyiben különbözik, esetleg hasonlít az olasz társadaloméhoz. Ezen belül kulskérdésnek tekinthető a szárazföldi, vagy tengeri szemlélet érvényesülésének kérdése. A történelmi magyar tengeri kijárat, mely szűk nyaktaggal kapcsolta 1918-ig az államterületet az Adria térségéhez, kiemelt figyelmet kapott dolgozatunkban.

A térségi kapcsolatokat illetően a nagytérségi dimenzióból szűkítettük le a vizsgálatokat. Kiindulási alapként a kontinens-közi, geopolitikai, nagytérségi kapcsolatokat vettük figyelembe, és ebben a dimenzióban kerestük a kapcsolatok kereteit, az azokra ható fő folyamatokat, földrajzi tényezőket. Különös figyelmet szántunk a kapcsolati területek jellegének, minemiségének megállapítására, főleg a magyar szempontból kiemelkedő jelentőségű balkáni térség vonatkozásában.

Az elmúlt években általunk folytatott kutatások alapvetően a területfejlesztés, településfejlesztés komplex problematikájához kötődtek. Ennek során a kialakuló magyar regionális struktúrákat, a régióközpontok feladatait, különösen pedig a Dél-Dunántúl viszonyait, ahol a megyék, a kistérségek, városok szerepét vizsgáltuk. Eközben mindig fontos viszonyítási pontot képeztek számunkra a nemzetközi dimenziók, akár a határmenti együttműködések, akár a városok, kistérségek államhatáron átnyúló kapcsolati rendszereit illeti. Az érdeklődésünk gyújtópontjában főként a globalizáció viszonyaihoz történő alkalmazkodás, a nemzetközi struktúrák keretei között folyó verseny állt.

A kezdetektől hipotézisként kezeltük a térségi kapcsolatok körében az olasz-magyar reláció kiemelkedő súlyát. Ezzel a kérdéssel a dolgozatban is kiemelten foglalkoztunk. Vizsgáltuk a kapcsolatok minemiségét, a sajátos földrajzi mintázatot, a területi koncentráció jelenségeit, valamint a közvetítő területek sajátosságait is. A már hosszabb ideje kutatott Dél-Dunántúl esetében, a kapcsolati terület jellegből fakadó jelenségeket és azok súlyát törekedtünk megállapítani. Ezen belül Pécs szerepét az egész délnyugati kapcsolati irányban vizsgáltuk. Igyekeztünk a lehetőségek adta kereteken belül többféle módszerrel eredményre jutni.

A kutatás során az alábbi szegmensekben folytattunk vizsgálatokat:

I. A magyar – itáliai/olasz kapcsolatok történeti alakulása az 1989. évi rendszerváltozásig

A magyar – itáliai, illetve magyar - olasz kapcsolatok a honfoglalás korától kezdve igen jelentős eseménysort fognak át. A két terület – a Kárpát-medence, illetve az Itáliai – félsziget – közelsége, a két nép sorsában mutatkozó hasonlóságok, a közös keresztény kultúrához tartozás, az intenzív kereskedelmi és kulturális kapcsolatok jelentős alapot képeznek napjainkban a két államnak az Európai Unió és a NATO keretében történő együttműködésére.

A kutatás eme területén a vonatkozó olasz és magyar szakirodalom feldolgozásával képet adnánk a két térség történeti földrajzi kapcsolatrendszeréről.

II. Közlekedési, távközlési infrastruktúra

Magyarország kommunikációs tengelyei közül kiemelt szerepet játszik az a dél-nyugati irányú tengely, mely kikötőkön keresztül hagyományosan a világtengerekhez, manapság viszont elsősorban a fejlett észak-olasz területekhez köti Magyarországot.

A kutatás ezen területén értékelnünk kell a vasúti, a közúti, a légi közlekedési, a távközlési, a csővezetékes összeköttetés jelentőségét. Különös jelentőséggel bírnak az Európai Unió keretében megvalósuló, megvalósítható infrastruktúra fejlesztések hatása a relációban. A kérdéskör egy érdekes, speciális aspektusa a biztonságpolitikai együttműködés kérdésének a térség államai között (Olaszország, Szlovénia, Magyarország és Horvátország).

A szakirodalom mellett a nemzeti és európai közlekedésfejlesztési tervek adhatnak kutatási alapot, valamint a forgalmi statisztikák.

III. Működő tőke áramlás

Az olasz működő tőkével kapcsolatban jelentős elvárások fogalmazódtak meg az elmúlt évtizedben Magyarországon. Érkezett is néhány szektorba olasz tőke, de összehasonlítva más hasonló súlyú európai nemzetekkel, az olaszok eddig nem jeleskedtek magyarországi beruházásokban. Mely szektorokba, milyen feltételek mellett, milyen földrajzi eloszlásban jelentkezett?

Ha az összehasonlítást más területekkel vetjük össze (turizmus, kultúra) gyenge eredményre jutunk. Melyek az okai ennek a ma kialakult helyzetnek. Milyen változások várhatóak az európai csatlakozás után?

A magyar tőke megjelenéséről Olaszországban nincsenek információink. Ugyanakkor az EU-s csatlakozást követően bizonyára ez a folyamat is lendületet kap. A kutatás erről a területről is képet kíván adni. A vizsgálat módja esettanulmány lehet.

A téma szakirodalma viszonylag szűk, a statisztikai adatok nem adnak árnyalt képet. A kutatás ezen területén szükség van empirikus vizsgálatokra, mélyinterjúk készítésére olasz vállalkozók és a magyar befektetésösztönző szervezetek illetékeseivel.

IV. Kereskedelmi kapcsolatok

A kereskedelmi kapcsolatok a leghagyományosabb elemei a magyar-olasz gazdasági kapcsolatrendszernek. A mezőgazdaság eltérő klimatikus adottságai lehetővé és kívánatosá tették/teszik az árucserét. Az olasz ipar egyike a legfejlettebbeknek a világon. Termékei megjelennek a magyar piacon is. A magyar gazdaság termékei is jelen vannak az olasz piacon.

Melyek ezek a termékek, milyen volumenűek és milyen úton-módon érkeznek a két ország területére. Milyen trendek érvényesülnek a kétoldalú kereskedelemben?

V. Turizmus

Milyen turisztikai desztinációkkal rendelkezik a két ország, térben mit eredményez a turisták áramlása. Milyen úton-módon, mely időszakokba, mely területekre és milyen tömegek érkeznek? Mi a gazdasági jelentősége ez a két ország vonatkozásában, milyen trendek érvényesülnek, milyen multiplikátor hatásai vannak?

A kutatás ezen területén statisztikák, és utazás-szervezői interjúk lehetnek a vizsgálat alapjai.

VI. Kulturális kapcsolatok

A kulturális kapcsolatok a kereszténység felvétele óta igen intenzívek Magyarország és Itália között. A reneszánsz megjelenése, az itáliai egyetemek jelentősége, a művészeti kapcsolatok gazdagítják azt.

A kapcsolatrendszer szempontjából a kapcsolatteremtésben résztvevő városok, illetve intézmények meghatározása lehet jelentős.

VII. Katonai, biztonságpolitikai együttműködés

A magyar-olasz biztonságpolitikai kapcsolatokat az elmúlt másfél évszázadban az éles irányváltoztatások jellemezték. Garibaldi seregében még számos magyar szolgált. Az I. világháború idején a szembenálló lövészárkokban foglaltak helyet a katonák. A két világháború között a szoros haditechnikai, majd katonai együttműködés volt jellemző. A II. világháború után a vasfüggöny két oldalára került Itália és Magyarország. 1999 óta pedig egy katonai szövetség, a NATO keretében működnek együtt. Az EU-hoz való csatlakozás a biztonságpolitikai együttműködés területén is hoz újabb elemeket. A Balkán és a mediterrán térség vonatkozásában milyen kooperáció képzelhető el, milyen biztonságpolitikai kockázatokat kell a két államnak együtt és külön-külön kezelnie?

II. A VIZSGÁLATOK LEÍRÁSA, A FELDOLGOZÁS MÓDSZEREI

Idő- és térbeli lehatárolás, tipológia

A kutatás keretében igyekeztünk feltárni az érintkezési pontokat, a meghatározó folyamatokat. Megközelítésünk geográfusi és nem kultúrtörténeti. Nem az eseteket kerestük, hanem a térbeli folyamatokat elemeztük, a földrajzi mintázatokat igyekeztünk megrajzolni, mellette pedig a térben kapcsolódó társadalmak (elsősorban a kitüntetett figyelmet kapott olasz és a magyar) eltérő térélményét, percepcióját is összevetettük. Szükséges volt időbeli kereteket is megszabni. A legszűkebben vett vizsgálat mintegy 20 évet fogott át, 1986-tól 2005-ig terjedően. Így a magyar rendszerváltozás, valamint az euro-atlanti integrációs folyamat időszakában tudtunk képet kapni, illetve adni a változásokról.

1. ábra: A vizsgálatban alkalmazott Dél-Európa lehatárolás. Szerk.: Pap N. 2007

<i>reliktum államok</i>	<i>dekolonizált államok</i>	<i>felépülő nemzetállamok</i>	<i>stratégiai túlterjeszkedésen keresztül esett államok</i>	<i>gyámság alatt álló, ill. átmeneti helyzetű területek</i>
Andorra	Ciprus	Görögország	Portugália	Bosznia-Hercegovina
San Marino	Málta	Olaszország	Spanyolország	Koszovó
Vatikán		Horvátország	Törökország	Ciprusi Török Köztársaság
Monaco		Szlovénia	Szerbia	Gibraltár
		Macedónia		
		Albánia		
		Montenegró		
		Bulgária		

A dél-európai államok főbb csoportjai Pap N. 2008

Bár a kutatás címében jelzett módon főként Itáliára irányult kutatási vállalkozásunk, a mediterrán térség a három kontinens (Európa, Ázsia és Afrika) szerves összekapcsolódásának is kerete. Így, bár erősen elhatároltuk a kutatási területet, de egyetlen pillanatra sem felejtettük el azt az összefüggésrendszert, amiben az csupán a rész szerepét tölti be.

Módszertani szempontból szükségesnek láttuk a dél-európai államok összességén belül bizonyos csoportok, típusok megállapítását is. Ezeket a típusokat a fenti táblázat foglalja össze. A típusokat történeti, fejlődés, genetikus elv alapján fogalmaztuk meg, az államterület kialakulása és jellege, fejlődésének meghatározó sajátosságai szerint.

A vizsgálatok bemutatása, a fontosabb mérföldkövek és outputok

A kutatás során több előzményre és kiterjedt felmérésekre is támaszkodhattunk. Ilyen volt az OTKA által finanszírozott korábbi vizsgálat¹, és a Regionális Operatív Programból finanszírozott² kutatásunk, mely a vizsgálat legközvetlenebb alapjául szolgált. Ez utóbbiból jött létre a „Balatontól az Adriáig” kötet (*Pap N. szerk. 2006: Balatontól az Adriáig. Lomart, Pécs, pp. 349.*). Ebben fogalmaztuk meg számos olyan hipotézist, melyek igazolása során alakultak ki jelen dolgozat keretei.

A korábbi OTKA kutatás keretében elsősorban a szükséges szekunder források összegyűjtése és a nemzetközi tudományos kapcsolatok kiépítése valósult meg. A vizsgálatok módszertani alapjait, illetve a területi lehatárolás kérdéseit „A mediterrán térség integrációjának földrajzi kérdései” című kutatás során állapítottuk meg.

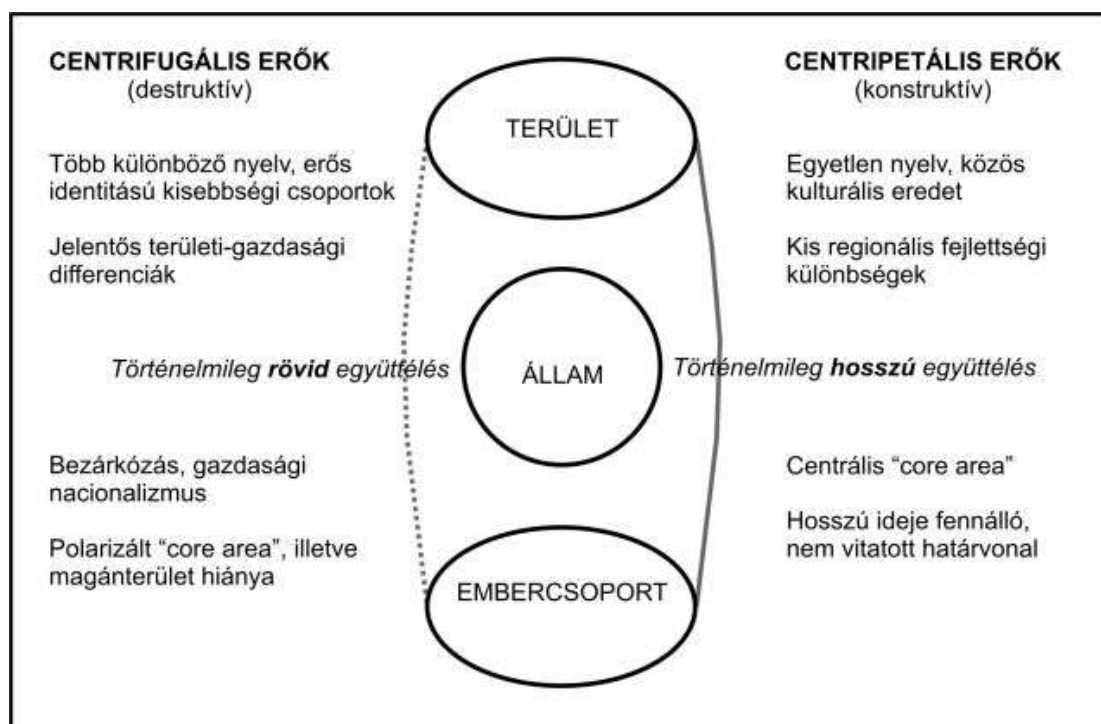
Az OTKA kutatás eredményeit két könyvben is megjelentettük. A mediterrán térségbeli kutatási eredményeket a vizsgálat végén magyarul, (*Pap N. 2009: Magyarország a Balkán és a Mediterráneum vonzásában. Publicon Kiadó, p. 281.*) illetve olasz nyelven, (*Pap, N. 2008: L'Ungheria ed il Mediterraneo. Imedias Editore, Kozármisleny, pp. 206.*) adtuk közre.

¹ OTKA F 026650 (1998) „A mediterrán Európa integrációjának földrajzi kérdései”.

² ROP 3.3.1 – 2005 – 02 0008/33 (2005) – A kutatás a leghatékonyabb tanulás – hallgatói kutatások a Dél-Dunántúli Régió belső problematikájáról és külső kapcsolatrendszeréről,

A kutatás részben szekunder források feldolgozása, korábbi felmérések másodelemzése és statisztikai elemzés módszerével zajlott, továbbá interjúk sorát készítettük és terepbejárásokon gyűjtöttünk tapasztalatokat.

A jelen vizsgálatok módszertani megalapozásánál alapvető jelentősége volt a korábbi OTKA kutatás keretében kialakított, 2001-ben publikált modellnek, mely az államföldrajzi vizsgálatok szempontrendszerét szolgáltatta.

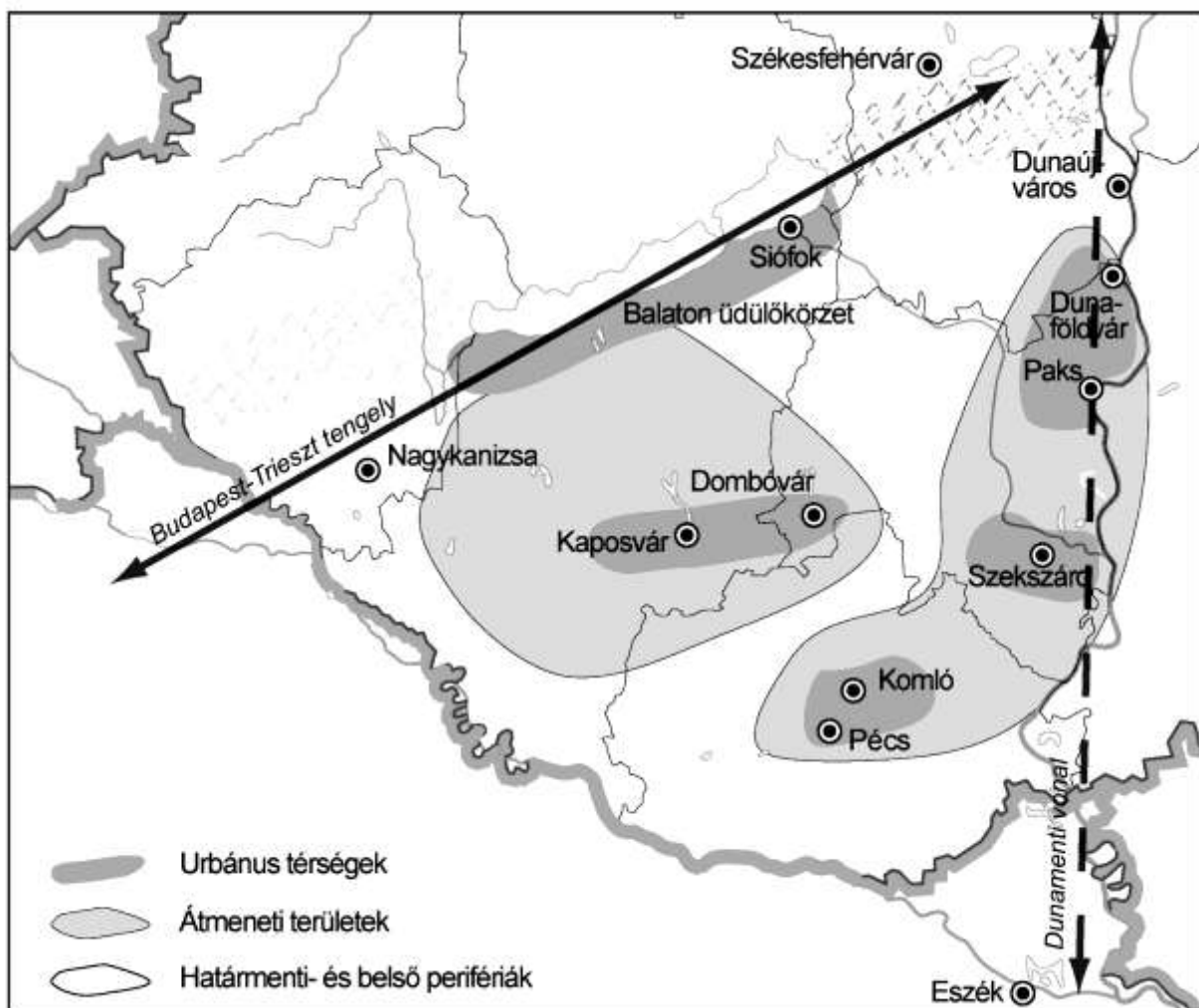
2. ábra: Az államterületre ható erők Dél-Európában az ezredforduló időszakában
Szerk:Pap N. 2001 (R. Hartshorne modelljének felhasználásával)

A korábbi ROP kutatás a délnyugati korridor bejárását és egy széleskörű empirikus vizsgálat lefolytatását tette lehetővé, amelyre így most erőteljesen lehetett építeni. Az interjúk és a kérdőíves felmérés önkormányzati és vállalati kört fogott át az olasz-magyar kapcsolatok, a szlovén közvetítő szerep és a horvát-magyar határmenti kooperáció vonatkozásában.

A 2006-os év során egy jelentős felmérés zajlott a Dél-Dunántúli Régióban, melynek során egy innovatívnak tekintett kis- és középvállalkozási (250 egység) körben mértük fel a külkapcsolati, tulajdonosi hátterüket Sitányi Lászlóval közösen. Ennek során a dél-dunántúli vállalkozásoknak az elsősorban olasz kapcsolatait mértük fel.

2001-óta a Kelet-Mediterrán és Balkán Tanulmányok Központja munkatársaival kis országmonográfiák sorát készítettük el. Ezek a vizsgálatok helyszíni bejárásokat követően, a gyűjtött források, tapasztalatok, helyszíni interjúk feldolgozásával készültek el. A Balkán-félszigetet illető 8 éves kutatási periódus eredményeit így a Balkán Füzetek keretében megjelent (No. 5), (*Pap N. 2007: A Balkán „kis” politikai földrajza – Balkán Füzetek No. 5. Pp.)* kötetben foglaltuk meg. A vizsgálat alapvetően szekunder források feldolgozása, korábbi felmérések másodelemzésével és statisztikai elemzés módszerével zajlott.

A Pécs – Európa Kulturális Fővárosa 2010 program keretében 2007 őszén készült Pécs Integrált Városfejlesztési Stratégia keretében a szerző szakértőként működött közre. A Pécs nemzetközi szerepvállalását, dél-nyugati kapcsolati szerepét értékelő vizsgálatokat ezen projekt keretében végezte el. Az alább szereplő, első ízben 2006-ban publikált ábra a Dél-Dunántúli földrajzi, térszerkezeti problémáiról foglalja össze a régió helyzetét és a lehetséges közvetítő szerep vizuális megjelenítését adja.

3. ábra: A Dél-Dunántúl szerkezeti problémái Pap N. 2006

III. AZ KUTATÁS FŐBB TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEI

Első tézis: *A dél-európai térséget illető magyar földrajzi gondolkodás a távolsággal és a térségbeli érintettséggel arányosan volt aktív. A Balkán-félsziget messze a legjelentősebb tudományos érdeklődést váltotta ki. Az ibériai érdeklődés elenyésző. Ugyanakkor a jelen vizsgálat végzése során kiemelt jelentőségű appenini témakör kapcsán érdekes sajátosságot állapíthattunk meg. Létezett egy olyan geográfus csoportot a 19. században és a 20. század első felében, melyek életpályájában alapvető szerepet játszott Fiume, illetve a hosszabb-rövidebb fiumei tartózkodás. Ez volt az a város, amely fekvésénél, helyzeténél, kulturális sajátosságai folytán lehetővé tette ezen geográfusok elmélyülését az itáliai problematikában. Őket neveztük el a „fiumeiek” csoportjának. A magyar társadalmi, gazdasági és politikai elitcsoportok földrajzi érdeklődését a geográfiát gyakorlók publikációs tematikája megfelelően képezi le, annak lakmuspapírjaként kezelhető. Írásaikban megjelentek mindazok a politikai, etnikai és gazdasági problémák, melyek a kor társadalmát foglalkoztatták.*

Indoklás:

Európa képünk részben a német földrajzi szemlélet szerint, sokszor annak ellenében alakult. E szerint az égtáji (Észak, Dél, Kelet, Nyugat, Közép), illetve osztott égtáji (Északnyugat, Északkelet, Délkelet, Délnyugat) felosztás vált uralkodóvá. Ez a nómenklátúra részben legalábbis megfelelt Európa-percepcióknak, hiszen Európa egy középső fekvésű medenceségéből (*Kárpát-medence*) ez a megélhető rendszer. Ugyanakkor a magyar szállásterületnek a nómenklatúrába történt besorolása folyamatosan újratermelődő (nem csak geográfiai) problémává alakult, és napjainkra sem ért nyugvópontra.

Hunfalvy János (1820-1888), az első hivatásos magyar geográfus és az első magyar földrajzi tanszék alapítója (*C. Ritter magyar követője*) a német földrajzi szemléletet vette át, és Magyarországot úgy határozta meg, miszerint Európa dél-keleti részén fekszik.

Ettől kezdődően, a magyar földrajzi figyelem Dél-Európa iránt időszakonként igen aktív volt. Ez az érdeklődés periódusonként más és más témákhoz kötődött, és nem az egész területre terjedt ki egyenletes intenzitással.

Az Ibériai- és az Appennini-félsziget földrajzi értelmezése nem okoz különösebb gondokat. A Balkán-félsziget, vagy más, a geológiától kölcsönzött megnevezéssel a Kárpát-Balkán térségé, ellenben igen. Ezzel a térközösséggel való együttélés igen problematikus, de Magyarország számára ugyanakkor mindig is az elsődleges viszonyítási teret jelentette. A különböző korszakokban az együttélés és a kivülmaradás is számos problémát vetett fel.

A magyar földrajztudomány számára a Földközi-tenger, a három félsziget és a szigetek megjelentek a publikációs tematikában, de igen eltérő mélységben, jellegben és minőségben. Az elmúlt évtizedekben az ibériai térség periférikusan, és főként az összefoglaló művek keretében került bemutatásra. Az első jelentős geográfus szerző Kőrösi (Kulhanek) Albin (1860-1936), piarista tanár, földrajzi szakíró, „Spanyolország magyar kultúrkövete”, az első magyar hispanológus volt. Számos spanyol és latin-amerikai tudományos társaság választotta tagjává, saját korában igen nagy tekintélynek örvendett. Földrajzi munkásságában a marokkói kérdéssel és a 20. század első felének Spanyolországával foglalkozott. Mint aktív közéleti embernek, a spanyol nyelvű országok tudományos köreivel ápolt szoros kapcsolatai is nagy jelentőségűek. Elsősorban személye és publikációs tevékenységén kívüli munkássága révén járult hozzá a magyar-ibériai kapcsolatok fejlődéséhez.

A Franco-diktatúra kialakulásával, Magyarországon pedig a kommunista hatalomátvétellel a kapcsolatok hosszú időre beszűkültek, illetve a publikálás nemkívánatossá vált. A tudományos igényű publikálás elsősorban a társtudományokban, főként a történelem és a

politikatudomány keretében zajlott, széles, de a magyar-ibériai kapcsolatokat is érintő tematikában (Anderle Ádám, Harsányi Iván, Szilágyi István és mások munkássága).

Az Appennini-félszigetet érintő tudományos publikálás elsősorban a „fiumeiek”, azok az olaszul értő és beszélő geográfusok munkájában kerültek előtérbe, bemutatásra, akik a magyar tengeri kijárat, Fiume fejlesztése, az Adria kutatása, a magyar „impérializmus” (mint a korszak pozitív töltésű fogalma) érdekében tevékenykedtek a 19. században, illetve a 20. század első harmadában.

A hidegháború idején az olasz tematikájú kutatás, publikálás nemkívánatossá vált, megfogyatkozott a tapasztalat és a nyelvtudás is a geográfus társadalomban. Az olasz kérdéskört összefoglaló munkákban főként angol, francia, de elsősorban német forrásmunkák kompilálásával mutatták be. Érdemben a rendszerváltozás után indult be változás, részben a jelen sorok írójának közreműködésével is.

A mai szigetállamok – Málta, Ciprus – igen szerény mértékben jelentek csak meg a magyar tudományosság érdeklődésében. A kettő közül Ciprus a megosztottság okán, és a konfliktus rendezésének lehetőségei miatt került előtérbe. A magyar-ciprusi párhuzamok több publikációt is kiérleltek a területiség tematikájában, részint a geográfia, részint a társtudományok köréből. Málta az utazási irodalomban jelent meg először, majd Magyarország és Málta közös európai uniós csatlakozási folyamata indukált kutatási igényt és publikációs lehetőséget.

A magyar földrajz számára a dél-európai térségből kiemelkedő jelentőségű a Balkán-félsziget, mivel a Kárpát-Balkán térségben a magyarság több mint ezer éve más népekkel részben térközösségben, részben pedig szomszédságban él. A magyar Balkán-kutatás történetét Hajdú Zoltán munkásságából ismerhetjük meg a maga mélységében. A térség kutatásában a kezdetektől több tudományág képviselői (történész, etnográfus, nyelvész, stb.) vettek részt, de a geográfusok kiemelt szerepet játszottak feltárásában. Ebben annak is szerepe lehetett, hogy a 19. században (amikor a kutatások megindultak), a geográfia fő feladatának az ismeretlen, „vad”, egzotikus vidékek megismerését, megismertetését tartották. Ezen kritériumoknak a Balkán igen jól megfelelt, ezért is nagyobb lehetett az érdeklődés iránta, mint a többi (ún. civilizált) dél-európai térség iránt.

Magyar, illetve magyarországi kutatók egész sora foglalkozott balkáni tematikájú kutatásokkal. Számuk nagyságrendekkel meghaladta a többi dél-európai térség kutatóiét. *(Ismertetésüktől ezen a helyen eltekintünk, tekintve, hogy napjainkban ezzel kapcsolatos tanulmányokat Hajdú Zoltán közölt és a kérdést igen nagy alapossággal dolgozta fel.)*

A megjelent publikációk a geográfiai, történeti, néprajzi érdeklődés széles spektrumát fogják át. Az utazási irodalom, a természeti földrajzi vizsgálatok, komplex területi bemutatás, településföldrajzi, népesedési kérdésekkel foglalkozó, geopolitikai, stb. tematikák széles köre jellemzi őket. Ez az első, igen termékeny időszak a második világháború végére hanyatlásba fordult, az 1948-as kommunista hatalomátvétellel pedig lezárult.

Feltételezésünk volt kezdettől fogva, hogy Itália a magyar-dél-európai kapcsolatokban kitüntetett szerepet játszik. A magyar földrajzi gondolkodásban azonban meglehetősen mostohán szerepel Itália. Eddig nem volt olyan magyar geográfus, nem csak a jelentősek, de akár a kisebb életművet maguk után hagyók közül sem, akinek munkásságában Itália megismerése, illetve megismertetése jelentősebb szerepet kapott volna.

Érezhető némi ellentmondás abban, hogy Itália, különösen Bologna és Róma milyen jelentős szerepet játszott a hungarus értelmiség nevelésében, képzésében, ugyanakkor a földrajzi gondolkodásunkban a félszigetnek csak periferikus jelentőség jutott. Ez egy olyan kérdés, melyet továbbkutatni volna érdemes. Feltételezésünk szerint a főleg jogi, teológiai képzésben részt vett magyarországi diákok figyelme kevésbé kapcsolódott az inkább

természettudományosnak tekintett, és akkoriban a főleg az ismeretlen és az egzotikumok iránt érdeklődő geográfia irányába. Itália ismert volt és inkább történelmi sajátosságaival, művészeti eredményeivel nyűgözte le a látogatókat. Mégis, a kapcsolat intenzitásához mérten nagyon szegényesnek érezzük akár csak az „utazási” irodalombeli reprezentációját is.

Itália az útirajzírók és az *államisme* műfaját gyakorlók tematikájában bukkant fel a magyar geográfia történetében. A 19. század második fele az első világháborúig egy felívelő szakasza a magyar földrajztudománynak, melynek során az Adria, Fiume és Dalmácia témákhoz kapcsolódva itáliai témák is megjelentek a földrajzi jellegű írások körében.

Az első, jelentősebb ismertségre szert tett munka a 19. századból való, egy főúri hölgy, Wesselényi Polixénia számol be „olaszhoni és schweitzzi” utazásairól, mely eredetileg 1842-ben jelent meg.

Ebbe a sorba tartozik még a Zala megyei Császár Ferenc is (1807-1858), aki életének egy részét Fiume-ben töltötte. Útirajzai a magyar tengerpart, a Kvarner-öböl szigeteihez kötődnek. 1844-ben jelent meg az „Utazás Olaszországban” című munkája.

Erődi Béla (1846-1936) kiemelkedő nyelvtelenség volt (majd kéttucatnyi, főleg keleti nyelvet beszélt, az európai nyelvek közül többek között olaszul is), akit elsősorban a Kelet világa izgatott és sokat utazott a Balkánon és a Közel-Keleten. Ő is, akárcsak Császár, Fiume-ben töltötte élete egy részét, majd 1888-ban hosszú tanulmányutat tett Olaszországban. A Magyar Földrajzi Társaságnak egyik alapítója, 1893-tól elnöke lett. 1895-ben jelent meg „Utazásom Szicília és Málta szigetén” című útirajza.

Az *államisme* írók közül Lassu Istvánt emelhetjük ki (1797-1852). A szorgalmas, de nem túl eredeti gondolkodású hivatalnok-író az európai és közel-keleti államok sorának készítette el bemutatását. Ezek sorában készült el 1830-ban „Az olasz statusoknak statistikai, geographiai és historiai leírása” című munkája.

A 19. század második felében a megélénkülő érdeklődés a tenger, a közlekedési forradalom és Fiume (egészében pedig Dél-Európa és a dél-európai kapcsolatok) iránt egész sor különböző háttérű gondolkodót tölt a földrajzi megismerés felé.

Egy másik fiumei, Fest Aladár (1855-1943) volt az, aki történelmi és földrajzi tanulmányai mellett az olasz nyelv és irodalom iránt is érdeklődött. Tanulmányait részben Itáliában végezte (Pisa, Roma). Kedvelt városa volt Fiume, ahová a kor szokása szerint neveztek ki tanárnak. Földrajzi munkái a magyar mellett zömmel olaszul és németül is megjelentek. Főként Fiume, illetve a város szerepköre állt írásainak középpontjában, a Földrajzi Társaság tagjaként az olasz levelezést intézte, esetenként a Földrajzi Közlemények olasz fordításait készítette.

Gonda Béla (1851-1933) 1910-ben megalapította a Magyar Adria Egyesületet és elindította annak lapját „A Tenger”-t. A rövid életű magyar tengerkutatás megalapítása az ő nevéhez kötődik. Írásai, munkássága a vízi közlekedés, főként pedig a magyar tengerpart és Fiume kérdésköréhez kapcsolódnak. Érintőlegesen foglalkozott Itáliával is.

Havass Rezső (1852-1927) „a magyar imperialisztikus politikai földrajz” képviselője volt. A Magyar Földrajzi Társaságnak hosszú ideig alelnöke, főként, mint a balkáni magyar terjeszkedés és a „dalmát kérdés” szószólója vált ismertté. Írásai Fiume, a tenger, a kikötők és a nemzetközi-kapcsolatok témaköre köré szerveződtek.

Leidenfrost Gyula (1885-1967) szinte az egyetlen tengerkutatónk. Gonda Bélával együtt megalapította a Magyar Adria Egyesületet, és annak titkára lett. Kövesligethy Radóval együtt részt vett az 1913-14-es Magyar Adria Expedíción. A háború után lelkes szervezője volt az egyesület munkájának és bekapcsolódott a tengerészeti képzésbe is. 1926-ban a nápolyi Stagione Zoologica kutatóintézetben dolgozott. Írásai a tengerkutatáshoz, főként az Adriához kapcsolódtak.

Kövesligethy Radó (1862-1934), az észak-olasz Veronában született, munkásságában több ponton kapcsolódott Itáliához. Jól beszélt a nyelvet, és tudományos értekezéseket is írt

olaszul. Alapvetően elméleti érdeklődése a földrengésekhez, a szeizmológiához kapcsolódott. Az itáliai szeizmikusan aktív terület, mint vizsgálati térség is érdekelte. Nagy nemzetközi ismertségre tett szert, mint korának talán legnagyobb szeizmológusa. A római egyetemen is megfordult előadóként.

Littke Aurél (1872-1945) jó hírű magyar geográfus és meteorológus volt, aki Lóczy Lajos és Kogutowicz Károly munkatársaként dolgozott hosszú ideig. Egyik jelentősebbnek tekintett tanulmánya olasz témájú, az 1917-ben született „Lombardia és a velencei síkság”.

A talán legjelentősebb és legismertebb magyar geográfus, a két alkalommal a miniszterelnöki posztot is betöltő gróf Teleki Pál (1879-1941) volt. Rendkívül széleskörű politikai és gazdaságföldrajzi munkásság jellemezte. Kutatóintézetet alapított, egyetemi tanszéket vezetett, a Magyar Földrajzi Társaságban több vezető posztot is betöltött. Több nyelven írt és előadott, az angol, német és francia nyelvű publikációk mellett olaszul is jelentek meg írásai. Ilyen volt 1929-ben a „La Geografia del' Ungheria”, vagy 1934-ben a „L'Ungheria e la revisione dei trattati di pace”, 1940-ben az „Ungheria ed Europa”.

Érdekes kivétel a sorban Lanfranconi Grazioso Enea (1850-1895) lombardiai származású térképész, vízimérnök. Alapvetően folyószabályozásokkal foglalkozott, dúsgazdag patrónusa volt a magyar geográfiának. A Magyar Földrajzi Társaság alapító tagjai közé tartozott. Nem munkássága, hanem személye jelentett kapcsolatot a két ország tudományossága között.

Második tézis: A dél-európai térségről szóló hozzáértés, szakértelem a 20. század második felében elsősorban és eleinte politikai okokból, később egyre inkább a növekvő nyelvi, kulturális távolság és a felkészültség hiánya okán hiányzott a geográfusok köréből is. A rendszerváltozást követő években, a megnyíló utazási, tanulási és kutatási lehetőségek nyomán kezdett formálódni egy újabb geográfus csoport, melynek publikációs tematikájában a térség számos problémája ismét megjelent. A publikációs tematikában részben hagyományos, részben pedig új problémakörök tűntek fel. Ezek közül a tengeri kijárat és az itáliai-magyar kapcsolat valamint a magyar balkáni szerepvállalás kérdése tekinthető hagyományosnak, míg a turizmus és az integrációs kérdéskör a legjelentősebbnek az új elemek körében.

Indoklás:

A második világháború után két évtizedig Magyarországon a magyar tudományosság és különösen a geográfia csak erős korlátok közé szorítva működhetett. A korábbi publikációs tematika gyakorlatilag eltűnt. Nem csupán Olaszország, hanem még a köztes Jugoszlávia is ideológiai ellenséggént jelent meg. Itália elsősorban a történészek, művészettörténészek, nyelvészek kutatási terepe maradt Magyarországon, földrajzosok érdemben nem kutatták.

Az 1960-as évek végétől jelentek meg kisebb-nagyobb írások róla, de főként összefoglaló földrajzi művek keretében, német nyelvű munkák kompilációjaként.

A korábban a témával foglalkozó, olaszul is beszélő „fiumei” generáció meghalt, későbbiekben a nyelvi korlátok is akadályként emelkedtek a kapcsolatok és a kutatás elé. A Ki kicsoda a magyar geográfiában? című munka szakmai ismertetése szerint olasz nyelvismeretről a mintegy 250 szereplő közül (túlnyomóan a fiatal generációból) mindössze 14 vallott. Ezek is általában a több nyelvet beszélők, akik a harmadik, vagy negyedik helyen említik. Ha a geográfus vezetői kört nézzük, az arány még sokkal rosszabb, az első vonalbeli geográfusok közül az ezredfordulón senki nem beszélt a nyelvet. Az olaszok idegennyelv-ismerete közismerten (a magyarhoz hasonlóan) rossz, tehát a felek harmadik, közvetítőnyelv segítségével kommunikálnak. A kutatást, illetve a felsőoktatási együttműködést ez súlyosan nehezítette.

A legjelentősebb, nemzetközi szinten is számottevő eredményeket a magyar geográfia a Balkán-kutatásában érte el, egy rendkívül széles szakmai palettán. A kutatásoknak mindenkoron oka és következménye volt a magyar balkáni szerepvállalás megalapozása.

Az itáliai-magyar viszony kutatásában a magyar geográfusok egy etnikai, államterületi, közlekedési és kulturális jelentőségű kapcsolódási pont, Fiume és a magyar tengerpart problémája témakörében alkottak jelentőset. Ennek a „corpus separatum”-nak a szerepe a magyarországi modernizációban, a világgpiachoz, a világtengerekre való kijutásban kiemelkedő. A vesztes világháború után Fiume elcsatolásra került, majd azt követően a kapcsolódó tematika is elhalt. Ezen időszakról kezdve olasz tudományos témák csak sporádikusan jelentek meg, majd a fiumei generáció eltűnésével jórészt kivesztek.

A második világháború után a Balkán-félszigettel, mint egésszel való foglalkozás a politikai törésvonalak miatt ellehetetlenült. Görögország a nyugati blokkba integrálódott és belépett a NATO-ba. Jugoszlávia köztes helyzetet igyekezett elfoglalni az egész korszakban – anyagi értelemben igen sokat profitálva ebből. Albánia többször is patrónust váltott (jugoszláv, kínai, szovjet) majd mindjobban befelé fordult, zárt országgá vált. Bulgária a szovjet igényeknek való mind teljesebb megfelelés stratégiáját választotta, így próbálta maximalizálni a helyzetéből adódó előnyöket. Az eredmény gazdasági hanyatlás, politikai ortodoxia lett. A vázolt folyamatok azt jelentették, hogy Magyarországnak ezek a kapcsolatok mind kevésbé voltak vállalhatóak, vagy belső, vagy külső okokból. A tudományos kutatásra a geográfia területén még leginkább Bulgária vonatkozásában nyílt lehetőség elsősorban Dudás Gyula munkásságában.

A politikai, társadalmi változások előszeleként az első lépést Pécssett tették meg, ahol 1988-ban, a Soros Alapítvány támogatásával, Hóvári János vezetésével jött létre a Balkanisztikai Szeminárium, és lendületet kaphattak a balkanisztikai kutatások is.

Glatz Ferenc akadémikus, történész kezdeményezésére és irányításával Budapesten jött létre a Balkán Tanulmányok Központja, mely konferenciasorozatával, internetes megjelenésével és kiadói tevékenységével nemzetközi szintű műhelyt teremtett a Balkán kutatására. A központ működésébe több geográfus is bekapcsolódott.

Egy másik, vidéki intézmény a Pécsi Tudományegyetem Kelet-Mediterrán és Balkán Tanulmányok Központja, amelyet Tóth József, az egyetem akkori geográfus rektora 1999-ben alapított. A kutatóhely profilja elsősorban politikai földrajzi. A központnak alapítása óta e sorok írója az igazgatója.

Harmadik tézis: A tengernek meghatározó szerepe volt és van ma is a térség geopolitikai viszonyaiban. Ennek a tudata megjelenik napjaink térszemléletében, földrajzi gondolkodásában is, amint arra a magyar és az olasz középiskolai tankönyvek tartalmi elemzése rávilágít. A dél-európai térséggel kialakított kapcsolatok vonatkozásában nem feledkezhetünk meg a helyi társadalmak tengeri szemléletének a mi szárazföldi szemléletünkkel való ütközéséről sem. A „fiumeiek” a két szemlélet különbségét értették, figyelmük fókuszában a tengerhez való viszony állt. Annak érdekében, hogy érteni, értelmezni tudjuk a felmerülő problémákat és kooperálni tudjunk a mediterrán partnerekkel, a magyar földrajzi és közgondolkodásban újra kell integrálni a tengeri szemléletet.

Indoklás:

Napjaink egyik általánosan használt magyar középiskolai földrajz tankönyve (PROBÁLD F. 2002) Olaszországot az Európai Unió államai csoportjában mutatja be, a Vatikánnal egy fejezetben. A 226 oldalas, az egész Földet regionális tagoltságban tárgyaló kötetben négy oldal terjedelemben foglalkozik Itáliával (ezen belül a Vatikánt mintegy fél oldalban mutatja be). A szöveget egyetlen térkép egészíti ki, mely az Észak-Dél tagoltságot értelmezi a

munkanélküliség és az egy főre jutó GDP alapján. Az ország bemutatásában a gazdasági szempontok a hangsúlyosak.

A főbb tartalmi elemek:

1. a természeti adottságok,
2. a gazdag és a szegény Itália kettőssége,
3. az iparosodott északi és az elmaradott mezőgazdasági jellegű déli területek,
4. néhány nagyváros gazdasági funkciókhoz kapcsolódó egy-két mondatos bemutatása,
5. a Vatikán mint a világ legkisebb szuverén állama, műemlékegyüttes és a katolikus egyház központja,
6. a kiemelt összegzés Olaszország gazdaságföldrajzi alapvonásait foglalja össze.

Összességében megállapíthatjuk, hogy a tankönyv némiképpen konzervatív szemléletben készült (indusztriális társadalmat mutat be ott, ahol már nincs olyan) és a regionális gazdaságföldrajzi hagyományok szellemében íródott. Ami leginkább kifogásolható benne az az, ami hiányzik belőle: túl kevés figyelem a társadalomnak a gazdaságin kívüli problémáira. Ugyanakkor el kell gondolkodnunk azon, hogy már 1993-ban megjelent Horváth Gyula szerkesztésében magyarul az olasz regionális viszonyokat korszerűen elemző és bemutató kötet, mely az államnak az 1980-as években kialakult hármas tagoltságát hangsúlyozza gazdasági alapon (HORVÁTH GY., 1993). Az Észak-Dél (kettős) tagoltság nagyjából az 1970-es évekig volt igaz.

Az olasz közföldrajzi gondolkodást szintén egy középiskolai tankönyvvel reprezentáljuk (ATLANTE GEOGRAFICO, 2005). A kötet a magyartól erőteljesen különbözően más szerkezetben és szemléletben készült. A 222 oldalas munka erősen didaktikus szemléletű, és a magyar tankönyvnél komplexebb jellegű. Nem csupán regionális áttekintést ad a Földről, hanem számos általános földrajzi jelenséget is értelmez. Az összehasonlíthatóság korlátai igen erősek.

Ami összevethető a magyar tankönyvvel, az az európai tér eltérő szemlélete. Magyarországot az ún. dunai térség (la regione danubiana) középső részeként kezeli. Ebben a területi egységben a további országok: Csehország, Szlovákia, és Románia. (*Magyarországon is létezik egy hasonló fogalom, melyhez némi historikus íz tapad: Dunatáj*). A megfogalmazott térség sajátja, hogy északról lezárja a Balkánt (la regione balcanica). Tőle északra a Germán nagytérség (la regione germanica) helyezkedik el. Ebben egy keretben foglalt Németalföld, Dánia, Lengyelország Németországgal. Ilyen módon a tankönyv a mediterrán térségtől, Itáliától észak felé távolodva, képez le zónákat.

A Magyarországot érintő leírás rövid, tényszerű, a négy országot illetően hozzávetőlegesen egyforma terjedelmű, mintegy fél hasábos, a sztereotípiákat (csikós, Hortobágy, Budapest) erősítő fényképekkel és vázlatos térképi ábrával illusztrálva. A bemutatás a magyar földrajzi felfogás szerint némiképpen felületesnek tűnik, ugyanakkor konzekvens, összehasonlítva a többi ország bemutatásával.

A két könyv összevetésekor megvilágosodik egy-két jelentős szemléletbeli különbség. A magyar térszemlélet Európában elsősorban kelet-nyugati tagoltságú, az olasz pedig jellemzően észak-déli. A dunai tér ilyen kitüntetett szerepe leginkább a Habsburgok dunai birodalmát asszociálja, vagy annak alternatívájaként, a Kossuth által megfogalmazott Duna menti konföderációt. Az, hogy napjainkban ez a fajta térközösség nem élő, részben magyarázza a regionális keretben feltüntetett államok közötti számos feszültség (különösen a magyar-szlovák viszonyban és a nem sokkal jobb román-magyar relációban). A közelmúlt politikai feszültségeinél azonban valószínűleg jelentősebb szerepet játszanak kulturális,

civilizációs különbségek (nyelv: szláv, neolatin, finnugor, vallás: római katolikus, magyar református, evangélikus, görögkeleti, stb., mentalitásbeli és fejlettségi különbségek, a politikai kultúra különbözőségei, stb.). A szubregionális csoporttudat gyenge, mégis a magunk megkülönböztetése inkább egy kelet-nyugati tengely mentén történik (ld. visegrádi országok), semmint egy észak-délin (ld. viták a dél-kelet-Európa területi kategória kapcsán). A Duna mint összekötő kapocs napjainkban a csekély hajóforgalom miatt kevésbé megélhető, a vízlépcső (ld. Bős-Nagymaros)-viták miatt a megosztó jelleg ellenben erősebb.

A másik jelentős különbség a földrajzi szemlélet jellegében fogalmazható meg. A magyar földrajz-oktatási hagyomány nagy jelentőséget tulajdonít a gazdaság szerepének és a társadalom egyéb jelenségeit ennek alárendelve értelmezi. Az olasz földrajzban a kultúrföldrajzi vonások és a természeti környezethez kapcsolódó érzékenységek sokkal erősebbek. Tehát a magyar és az olasz olvasó számára a földrajz nagyon különböző tartalmakat jelenít meg.

Hogy helyén kezelhessük a fenti megállapításokat, szükséges értelmeznünk a geográfia helyét az olasz és a magyar általános műveltség ideájában is. Tapasztalatunk szerint jelentős különbség figyelhető meg a műveltségi prioritások területén. A művelt magyar emberfő ideájában egy legalábbis topográfiai tájékozottság a világban alapvető jelentőségű. Ezzel szemben Olaszországban a földrajzi tájékozódással kapcsolatos igény sokkal kisebb, mint például a művészeti területen való tájékozottság.

A vizsgálat végzése során elvégeztük három publikált mentál map-es vizsgálat másodelemzését is a mi területi tematikánk szerint.

Az egyik első releváns felmérést a Bajmóczy-Csikos szerzőpáros végezte el 1994-95-ben. Ők 28 európai országot vizsgáltak egy 148-as, egyetemistákból álló csoporton (mintán). Kitűnt, hogy a Kelet-Nyugat különbség erőteljes a fejekben, a szomszéd államokkal kapcsolatos ellenérzések pedig jól kimutathatóak. Az eredményekből az is kitűnt, hogy az alap- és középfokú oktatás a célcsoport tagjai kognitív térképén erőteljes nyomokat hagyott.

Nem véletlen, hogy éppen a turizmusföldrajzi kutatásokban jeleskedő Michalkó Gábor készített mentális térképeket középiskolai korosztályok körében, hiszen Itália kitüntetett szerepet játszik a magyarok turisztikai célú utazásaiban. A felvétel 1997-ben folyt, érettségi előtt álló középiskolások körében, egy reprezentatív mintán. A tanulmány arra keresi a választ, hogy milyen tényezőket vesznek figyelembe amikor utazási döntést hoznak. A pozitív beállítódás meghatározó, így azt kereste a kutató, hogy mi a célcsoport első gondolata Olaszországról, milyen nevezetességeket ismernek, és hogy milyen a kognitív térképük a félszigetről.

Lakotár Katalin doktori értekezésében mintegy összefoglalja és aktualizálja a vonatkozó kutatásokat. A kutató a 14-16 éves korosztály kognitív térképeit vizsgálta, elsősorban a Magyarországgal szomszédos államokról, kiegészítő jelleggel a távolabbi európai országokról is. A felvétel reprezentatívnak tekinthető, lefedi az egész ország területét, a feldolgozás regionális keretben (7 régió) zajlott. Ideje 2004-2005, több mint 1200 kérdőív felhasználásával készült. Két kontrollcsoporttal dolgozott, egy 10-12 évesekből, és egy felnőttekből állóval. A kontrollcsoportok vizsgálata csupán csekély különbségeket mutatott ki. Némi óvatossággal az eredmények kiterjeszthetők a magyar népesség egészére is.

Megállapítható, hogy Európában nincs „fehér folt” az utazási térképen. A célcsoportból legtöbben Ausztriában jártak, ezt Horvátország, Olaszország, Szlovákia, Németország követi. A regionális megoszlás szerint is Olaszország minden régióban az élbolyban található, de sehol sem az első helyen. Nem meglepő módon a kirándulási céllal tervezett utazásoknál Olaszország egy csoportban Franciaországgal, Nagy-Britanniával és Spanyolországgal a legvonzóbb országhelyet foglalja el. Megállapítást nyert, hogy a magasabb életszínvonal, a

vonzó életstílus, másrészt a tengerhez kapcsolódó tényezők és a kiemelkedő kulturális jelentőségű objektumok állnak a megfontolások háttérében.

Az Olaszország-képpel kapcsolatos meghatározó fogalmak sorrendben az alábbiak: tenger, nevezetességek, Róma, olasz ételek, Velence, kultúra, mediterrán táj, vidám életstílus, pisai ferdetorony, Vatikán.

A hosszabb tartózkodás (tehát nem turisztikai céllal) céljából tervezett utazásoknál mások a szempontok. Itt a jó fizetés, a jobb életkörülmények és a nyelvismeret minden más szempontot felülírnak. A fiatal korosztályoknál a nyelvtanulás igénye igen erőteljes. A választott országcsoporthoz elején Nagy-Britannia, Franciaország, Olaszország, Németország, Spanyolország áll, de még olyan országok is szerepelnek alacsony említésszámmal, mint Ausztria, Görögország, Svájc, Hollandia és Horvátország.

A regionális megoszlásban is mindenütt Nagy-Britannia áll az élen, ez részben magyarázható azzal is, hogy egy 2003-as publikáció szerint (ÉGER, 2003) Magyarországon a középiskolai tanulók fele ebben az időben első idegen nyelvként angolul, mintegy 40%-a németül tanult. Azonban szükséges megjegyezni, hogy az olasz a franciával együtt, mint második idegen nyelv stabil pozíciókat vívott ki az iskolai oktatásban. *(A 2001. évi census szerint, az olasz nyelvet beszélők száma Magyarországon mintegy 60 ezer fő.)*

Érdekes az elutasított országok sora is. Ezek sorrendben Románia, Ukrajna, majd leszakadva Szerbia, Oroszország, Albánia és Bulgária. Érdekes elem, hogy Németország is többször megjelent a regionális elemzés során az elutasítottak „feketelistáján”.

Mindösszesen megállapítható, hogy Olaszország megítélése pozitív a vizsgált célcsoport körében, azonban dominálnak a turizmussal, kulturális tartalmakkal kapcsolatos elemek, az olasz hétköznapi valóságról, a társadalom képéről, a gazdasági folyamatok lényegéről viszont vajmi kevés képe van a fiatal magyar korosztályoknak.

Negyedik tézis: *Dél-Európa vonatkozásában Magyarországnak, a vizsgálatok szerint aszimmetrikus kapcsolatrendszer alakult ki. A jelentősége növekvő, amely azonban nem tudatosult sem a kormányzati, sem a civil, sem pedig az üzleti szférában. A társadalom széles köreiben a területet illetően a sztereotípiák az uralkodók. A rendszerváltozás időszakában a biztonságpolitikai megfontolások voltak a meghatározóak, ennek részben oka, részben következménye volt a NATO csatlakozásunk. A következő évtizedben a gazdasági érdekelttség jelentősége nőtt meg, az EU-csatlakozással. Az állami intézményrendszer egyelőre nem követte le ezeket a változásokat.*

Indoklás:

A dél-európai államokat kapcsolat intenzitása szerint csoportokba soroltuk. Az első csoportba azon államok kerültek, amelyekkel az intézményi kapcsolat, illetve jelenlét gyakorlatilag nemleges. Ide tartozik Andorra, San Marino és Málta. A két szárazföldi mikroállam esetében részben a távolság, részben a csekély érdekközösség magyarázza azt, hogy az intézményes kapcsolatok nem fejlődtek képviselők létesítéséig. Azonban a szintén EU tagország, ráadásul nagy stratégiai és geopolitikai jelentőségű Málta esetén nehezen értelmezhető a helyi képviselők hiánya *(csupán egy tiszteletbeli konzul működik a szigeten).*

Az intenzív és szoros, sokoldalú kapcsolatok elsősorban az olasz, spanyol, horvát és török állammal állnak fenn. Ezen belül Olaszországgal, Spanyolországgal közös NATO és EU tagság köt össze bennünket. A másodszor szintén ide sorolható bolgárok is NATO és EU tagok, a törökök NATO szövetségeseink, a horvátok és a szerbek pedig a szomszédsági kapcsolat, valamint a magyar kisebbségek jelenléte mellett új gazdasági potenciált is jelentenek, mivel a balkáni régió nem EU államaival együtt Horvátország már tagja, Szerbia pedig rövidesen tagjává válik a Közép-Európai Szabadkereskedelmi Megállapodásnak (CEFTA). A megállapodás a magyar cégek számára lehetőséget nyújt mindkét országon

keresztül egy egységes szabadkereskedelmi régióba történő belépésre, emellett további piaci expanziót jelenthet az a tény, hogy Szerbia, mint a Szerbia-Montenegró Államközösség jogutódja, megújíthatja szabadkereskedelmi megállapodását Oroszországgal. A csoport majd egészét jellemzi a jelentős gazdasági potenciál, és ez felveti a gazdasági érdekérvényesítés kérdését is.

A harmadik csoportba tartozó ciprusi, szlovén, boszniai, albán, crna gorac, macedón és az egyházi állammal egyenként nagyon változó tartalmú és jellegű kapcsolat alakult ki, melyek annyiban közősek, hogy a formális diplomáciai kapcsolat fenntartását az együttműködés biztosítására a felek igénylik.

A vizsgált dél-európai államok magyarországi intézményi jelenléte bizonyos párhuzamot mutat a magyar intézményrendszerrel. Olaszország, Spanyolország, Bulgária, Törökország és Horvátország azon államok, amelyek jelentősebb intézményrendszert alakítottak ki Magyarországon. Súlyosabb aszimmetriát Spanyolország esetében állapítottunk meg, mivel a spanyol magyarországi intézményrendszer jóval „súlyosabb”, mint a magyar Spanyolországban. A kapcsolati intenzitás másik végpontján Málta, Andorra és San Marino áll, gyakorlatilag nincs kiépült intézményi kapcsolat. A többi ország esetében a kölcsönösség, és a másik fél hasonló jellegű értékelése érzékelhető.

A legjelentősebb magyar városok (a megyei jogú városok) külkapcsolatainak (218 szerződött kapcsolat) 17%-a kötődik a három dél-európai félszigethez. Ezen belül is megfigyelhetünk bizonyos koncentrációt, illetve aszimmetriákat. A 38 dél-európai kapcsolatból 13 olasz (34%), hat horvátországi (15%), öt bolgár (13%), négy szerbiai (11 %), három török (8%), kettő-kettő pedig szlovéniai, bosnyák és portugál várossal kötött, és van egyetlen albán.

Az arányok hozzávetőlegesen két tényezővel magyarázhatók. A horvátországi, szerbiai és szlovéniai szerződött kapcsolatok jórészt a történelmi Magyarországhoz egykor kapcsolódó városokkal kötöttek. A másik csoportba olyan települések tartoznak, amelyeket olyan népek laknak, akikkel a magyarság ún. történelmi barátságot ápol (olasz, török, bolgár). Elgondolkodtatóak a hiányok is, elsősorban Spanyolország és Görögország az, amelyekkel feltűnően nincsenek kapcsolatai a jelentős magyar városoknak.

Magyarország számára Dél-Európa napjainkban nem képez külpolitikai, vagy külgazdasági prioritást. Ellenben a vizsgált országcsoporttal a reálkapcsolatok minden területén fejlődést mutatnak a vizsgálataink, így a térség, nem utolsósorban a közös EU és NATO tagság kötelei miatt, felértékelődőben van Magyarország számára. A térségbeli államokkal kapcsolatban évről-évre jelentős kereskedelmi aktívum képződik, a térséggel kapcsolatos kereskedelem volumene nő.

A magyar működőtőke kihelyezésben a térség, különösen pedig a Balkán-félsziget országai kitüntetett figyelmet élveznek. Néhány magyar vállalkozás (MOL, OTP, TriGránit, Betonút, Magyar Telekom, stb.) jelentős szerepet játszik a nyugat-balkáni privatizációs folyamatokban. Az Adria partjai mentén (Horvátországban és Montenegróban) magyar vállalkozások sora szerzett pozíciókat a turizmus-vendéglátás területén. A Magyarországra irányuló FDI terén az olaszok, a spanyolok és a törökök aktívak, de még a térségen belül listavezető olaszok is csupán a 8-9. helyet foglalják el.

A turizmus területén is érzékelhető a növekedés. A magyarok térségbeli érdeklődése jellemzően Horvátországhoz, Olaszországhoz, Bulgáriához és Görögországhoz kötődik. A többi országban is nő a magyar látogatók száma, de arányaiban elmarad a fent felsoroltakhoz képest.

Ötödik tézis: *A magyar-dél-európai kapcsolatrendszerben a meghatározó partneri kör: Olaszország (ennek részletesebb indoklása a hatodik tézishoz kapcsolódóan olvasható), Spanyolország, Törökország, Horvátország és Bulgária. A vizsgált állami körben (olasz, spanyol, horvát és török) az erőteljes budapesti koncentráció igazolható.*

Indoklás:

Magyarország összes dél-európai kapcsolatainak a meghatározó hányada Olaszországhoz kötődik. A történelmi jóviszony, a fejlett intézményrendszer, a relatíve nagyszámú, nyelvet beszélő közvetítő személy, a térség legjelentősebb gazdasági potenciálja kiemelt partnerre teszi számunkra Itáliát. Nagyok a fejlődés lehetőségei, ami számos feladatot állít Magyarország elé. Az aszimmetriából adódóan a kapcsolatok fejlődésében a magyar érdekeltség az erősebb. Hosszabb távon az olasz kapcsolatok, bár várhatóan megőrzik elsőségüket, arányukban csökkenni fognak, és a spanyol, török, bolgár, stb. politikai, gazdasági, kulturális kapcsolatok megerősödnek.

A magyar-spanyol kapcsolatokban jelentős fejlődési lehetőség van. A világ 8. gazdaságát létrehozó és a spanyol nyelvű világ felé Európának kaput nyitó, növekvő politikai súlyú országgal erősen aszimmetrikusak a magyar társadalom kapcsolatai. Az állami szinté a formálison túl, csak a turizmushoz kapcsolódóan jelenik meg. A spanyol intézményi jelenlét Magyarországon arányaiban túlmutat a kapcsolatok jelenlegi szintjén. A gazdaságban egy intenzív növekedés tapasztalható, mind az FDI, mind a kereskedelem és a turizmus terén. A társadalmi, civil, önkormányzati kapcsolatok terén érződik leginkább a jövőbeli fejlődést korlátozó szűk keresztmetszet.

A horvát-magyar reláció nagyon fejlett az országcsoporton belül. A problémamentes politikai kapcsolatok, a széleskörű kereskedelmi, befektetési és turisztikai kapcsolatok fontos, stabil és állandó partnerre teszik az országcsoporton belül Horvátországot. A várható horvát EU és NATO tagság révén az intézményi kapcsolatok még tovább erősödhetnek.

A török viszonylatban, a jövőt illetően sok ugyan a kérdőjel (EU tagság), de a török-magyar kapcsolatok jól megalapozottak, és minden területen dinamikusan fejlődnek. A törökök számára a magyar kapcsolatok geopolitikai és történelmi okok miatt is fontosak. Az eurázsiai ország hatalmas demográfiai és gazdasági potenciállal rendelkezik, egy olyan térség (a Balkán) határán, mely jelentős demográfiai erózió, strukturális átalakuláson megy keresztül az elkövetkező évtizedekben.

Az együttműködés dimenziói közül jelentősek a földrajziak és a kulturálisak is. A földrajzilag erősen tagolt mediterrán térségben a „távolság” kérdése több aspektusból is jelentőséggel bír. Nem csupán a földfelszíni távolsággal kell számolnunk, hanem mentálissal és finanszírozással is. A nagy közlekedési rendszerek még nem képeznek összefüggő egészet, jelentősek a fehér foltok, a belső perifériák. A tenger szerepe az országok életében meghatározó, nagymértékben fordulnak felé ezen társadalmak.

A nyelvi-kulturális faktor szerepe is jelentős. Ilyen a magyar kisebbség szerepe Szerbiában, Horvátországban és Szlovéniában, a közvetítő szerepet játszó horvát, szerb, görög, bolgár kisebbségé. A magyarság iránt egyfajta „történelmi barátságot” éreznek a törökök, bolgárok, és részben az olaszok is. Az oktatási rendszerünk (földrajz, történelem, nyelvek) felelőssége kiemelkedő a kapcsolatok jövőbeli alakulásában.

A globalizációs folyamatokhoz alkalmazkodás a dél-európai térség egésze számára feladatokat ad, részben ahhoz hasonlókat, mint amelyeket Magyarország elé is állít. Az egész vizsgált térség periférikus helyzetű és jellegű, a modernizáció és a biztonság kihívásai sok tekintetben megegyeznek a magyarországiéival. A globalizációs folyamatokból

elsődlegesen a hátrányokat tapasztalhatják meg a déli államok, főként a fokozódó migrációt, illetve az új típusú terrorizmust.

Hatodik tézis: *A magyar külkapcsolati rendszerben az uralkodó Duna-menti fő külkapcsolati irány (északnyugat – délkeleti, geopolitikai térszerkezeti vonal) mellett egy délnyugati-északkeleti alárendelt geopolitikai erővonal is megjelenik, alapvetően az előbbi alternatívájaként, azt kiegészítő szereppel. A magyar-olasz/italiai viszonyban a kapcsolatok intenzitása ismétlődően hol erősödik, hol pedig gyengül. Nagyobb időtávban erősen hullámzó intenzitású. Magyar részről általában a politikai, gazdasági mozgástér bővítése, az uralkodó külső befolyás csökkentése által motiváltak a kapcsolati kezdeményezések.*

Indoklás:

A magyar-olasz kapcsolatok a földrajzi gondolkodásban is sok tekintetben, és meglehetősen mély nyomokat hagytak. Az Isonzó/Soca völgyén át, az i. sz. 898 őszén a velencei síkra leereszkedő keleties viseletű lovascsapat Pannónia földjéről érkezett, a Dráva, a Száva és a Muraköz felől nyomult dél felé. Az útvonalat az elmúlt évszázadokban különféle, Itáliába benyomuló hódítók (hunok, avarok, stb.) használták, eredetileg pedig még a rómaiak építették ki, és nevezték el Via Postumia-nak. Ettől kezdve viszont évszázadokra az ő nevüket fogja hordozni, mint a „magyarok útja”, másképpen a „Strada Ungarorum”.

A 898 és 954 közötti időszakban az átvonulásokkal együtt 33 Itáliát érintő hadjáratról készült feljegyzés. Ezek sorában a félsziget déli részébe is eljutottak a kalandozó magyarok, általában mint valamely helyi hatalmasság szövetségesei. Így a térségről alapos ismeretekre tettek szert, továbbá jelentős mennyiségű „ismeretet közvetítő anyagot” (zsákmányt), továbbá hadifogolyként, rabszolgaként itáliaiak sokaságát szállították újonnan szerzett hazájukba. A korabeli itáliai kultúráról átfogó ismeretekkel rendelkeztek és az „európai integrációjukban” ezekre támaszkodni tudtak.

Az olasz földrajzi névanyagban fennmaradtak ennek az időszaknak az emlékei. Lóngara (Vicenza mellett), Ongarina (Verona mellett) és Vogarisca (Gorizia mellett) egyaránt a magyarokról származtatja nevét. Még évszázadokig használták a „magyar gázló”, „magyar kikötő”, „magyar part”, „magyarok tábora”, stb. kifejezéseket Észak-Itália egyes vidékein, Bologna és Mantova egy-egy külvárosát pedig még a 13. században is Ungariának hívták, amint azt Jászay tanulmányából tudjuk.

A kultúrtörténeti emlékek sora is tovább őrizte a magyar kalandozások egyértelműen negatív nyomát. Így például az olasz nyelvű irodalom egyik legkorábbi, ekkor keletkezett verses emléke, a modenai városi őrség dala tartalmazta a híressé, hírhedtté vált könyörgést, „A magyarok nyilaitól ments meg (Uram) minket!”. A Strada Ungarorum végén, a Borostyánút kezdetén, az Aquileia-i román stílusú katedrális altemplomában található a bizonytalan eredetű, de valószínűleg kalandozó magyar harcost ábrázoló kép. A későbbiekben ez a negatív imázs, a kapcsolatok megváltozott jellegének megfelelően változott.

A magyarság számára Itália tehát a honfoglalás kora óta viszonyítási pont a külkapcsolatok terén. A kárpát-medencei megtelepedés dunántúli szakasza is a már említett itáliai felderítő hadjáratához kapcsolódott.

Az alapvető jelentőségű középkori szarvasmarha-kereskedelem megszervezésében a bizánci és a dél-német piac mellett a harmadikként jelent meg Észak-Itália. Később a kereszténység felvételével (melynek emblematisztikus személyisége a velencei származású Gellért püspök/Gherardo volt) és a Rómához csatlakozással az ipar- és luxuscikkek kereskedelme is fellendült, melyben Velence játszotta a fő partner szerepét.

A magyar kora középkor folyamán (a 15. századig) folyamatos vetélkedés jellemezte a magyar-velencei kapcsolatokat, amelynek tétje a dalmáciai városok feletti uralom, azok adója, valamint a politikai és gazdasági jelentőségű tengeri kijárat kérdése volt.

Szükséges megemlíteni, hogy a vetélkedés mögött tágabb, stratégiai törekvésekből fakadó ellentét is meghúzódott. A korszak uralkodó magyar külpolitikai/geopolitikai törekvése a balkáni térnyerés volt. Ezt az időről időre területi következményekben is megnyilvánuló folyamatot jól kifejezték, és az igényt fenntartották a magyar királyok ún. igénycímei. Velence – mint a korszak egyik nagyhatalma – erőteljes balkáni politikát fogalmazott meg, ezen a területen a két hatalom rivalisa volt egymásnak.

A korszak másik külpolitikai törekvése az északnyugati térség felől megjelenő hódítók elleni feltartó-, illetve védekezőpolitika volt századokon át. A kortársak és az utókor nem tud elvonatkoztatni attól a tényről, hogy az eszményi útvonalat jelentő Duna-völgye milyen szerepet játszott ezekben a folyamatokban. A magyar külpolitikai törekvéseknek, illetve a Magyarországot érintő nemzetközi törekvéseknek a földrajzi értelemben vett fő tengelye az északnyugat-délkeleti irány. Ez mellett más irányok alárendelt szerepet játszottak.

Így a vázolt fő vonulat mellett a más irányú, keleti, északi és déli, a Kárpátokon túli területekkel esetlegesen alakult a kapcsolat (*Bár ezen belül a tatárjárás katasztrofális következményű volt*). Főként az Anjou-uralkodók idején erőteljes itáliai érdeklődés is jellemezte a magyar államot. Fellendült a kulturális csere, a katonai, tanulási és szakrális célokból utazók forgalma is. Végül a Balkán felől megjelenő oszmáni hódítás írja felül ezt a modellt.

A magyar-velencei háborúk Velence győzelmével zárultak le Zsigmond uralkodása (1387 és 1437) idején. A feleket aztán összefogásra készíti a török előrenyomulás. Az ország mintegy harmada török uralom alá került és maradt mintegy másfél évszázadra. A maradék is két részre szakadt, az ún. királyi Magyarországra, melyet a magyarság által mindig is idegennek tekintett Habsburgok uraltak, és a török függőségbe került Erdélyi Fejedelemségre.

Erdély gyakorlatilag geopolitikai pufferezónába került és fenntartotta a korlátozott magyar államiságot. Külpolitikai érdeklődésében – protestáns uralkodóinak és elitjének orientációját követve – az északi és nyugati kapcsolati terület értékelődött fel (*a szomszédsági politikán túl!*), nem pedig a katolikus Itália. Az ún. Királyi Magyarország Habsburg-uralom alatt az örökös tartományok segítségével tartotta fel a török hódítokat. A védekező, majd a felszabadító harcokban fél Európa segítségére szükség volt, és a szükséges erőforrásokat csak Közép- és Nyugat-Európából tudták mozgósítani. Itt a meghatározó kapcsolatok a katolikus németajkú területekkel alakultak ki.

A korábban egyre nagyobb súlyt kapott itáliai kapcsolat jelentősége visszaesett. Külpolitikai jelentőségét részben elveszítette, de a kulturális és gazdasági szerepe megmaradt, ha annak intenzitása csökkent is.

Az ellenreformáció időszakában nagy szerepet játszott a kapcsolat alakulásában a bolognai egyetemhez kapcsolódó Collegium Ungaro-Illyricum. Az intézmény 228 évig működött, hozzávetőlegesen fele horvát, fele magyar diáksággal, majd a felvilágosodott abszolutista II. József (1780-1790) számolta fel. A római Collegium Hungaricum-Germanicum szerepe is hasonló volt. Az ezekben az intézményekben tanult, állami és egyházi tisztségeket betöltő művelt emberfők az itáliai kulturális hatások elsőrendű közvetítőivé váltak Magyarországon és kapcsolt részein.

A felvilágosodás új korszakot képezett a magyar-itáliai kapcsolatokban is. A magyar költő Batsányi János szállóigévé vált sorai „vigyázó szemeiteket Párisra vessétek”, új, a korábbiakat felülíró eszmei viszonyítási pontot képezett.

A 18. században a Habsburgok birodalmába integrálódott magyar területek újraformalizálták gazdasági és kulturális kapcsolataikat Itáliával. Ez a kapcsolat a modernizáció előrehaladásával egyre intenzívebb lett, és a 19. században egy újabb csúcspont következett

be. A nemzeti szabadságküzdelmek kulturálisan és politikai értelemben hozták közelebb a két népet, a közlekedési infrastruktúra fejlesztése (főként a vasút, illetve a tengerhajózás fejlődése) pedig gazdasági értelemben képezett erős kapcsolatokat. A szakaszt az első világháború (melyben ellenségként állt egymással szemben a magyar és az olasz állam), és a történelmi Magyarországot megcsonkító trianoni békediktátum zárta le. A két állam a korábbi „szomszédi” helyzetből „messze került” egymástól. A Fiume térségében némi túlzással etnikailag is összeérő, de államterületi szempontból tényszerűen kapcsolódó két országot egymástól a háború utáni rendezés több száz kilométer távolságra tolta el.

A két világháború közötti időszakban az újra szuveréné vált magyar állam számára – a köztes-európai pufferzónából és az ellenséges szomszédállamok gyűrűjéből – az olasz gazdasági, politikai és kulturális kapcsolat jelentett valamiféle kiutat, mozgástere behatároltságából következően. A magyar-olasz viszonyban ez az időszak a legintenzívebb szakasz. Végül az újabb világegyezésbe együtt sodródtak bele, melyből vesztesen kerültek ki, de sorsuk eltérően alakult, a bipoláris világ ellentétes táborába integrálódtak. A sors fíntoraként „egymásnak kijelölt” ellenségként teltek el a következő évtizedek. Ezalatt mindkét állam véghezvitt egy modernizációs programot. Itáliában modern piacgazdasági struktúrák alakultak ki, és az 1980-as évekre a világ legfejlettebb államai közé zárkózt fel. Magyarország modernizációja kevésbé volt sikeres és legalább annyira ellentmondásos, mint a háromszor akkora területű és hatszor akkora népességű és erősen tagolt Olaszországé.

Az államszocialista-kor második felében az Alpok-Adria-együttműködés keretében olyan kapcsolatok, kooperációk alakultak ki szubnacionális szinten, éppen a dunántúli megyék részvételével a két ország között, amelyek államközi viszonylatban, az uralkodó geopolitikai ellentmondások miatt, elképzelhetetlenek voltak. Az együttműködés hozzájárult az 1988-91 közötti orientációs és társadalmi-politikai fordulathoz.

Az ún. rendszerváltozás időszaka nemcsak a poszt-szocialista térség részeként Magyarországnak, de a hidegháborús logika által kimerevített politikai struktúrájú Olaszországnak is hatalmas megrázkódtatást okozott (a Tangentopoli botránya, a „Tiszta kezek” mozgalom). Az egységesülő európai gazdasági térségben történtek kezdeményezések (főleg olasz részről) és a két térség elkezdett közeledni egymáshoz, szubregionális szerveződésekkel kreálva (Pentagonale, Hexagonale, Közép-Európai Kezdeményezés).

Az eredmények a várakozásokhoz képest azonban jelentősen elmaradtak. Az egyébként fejlődő kapcsolatok kulturális, politikai és gazdasági okok miatt a lehetőségek alatt teljesítenek, mind Magyarországon, mind pedig Itálián belül jelentős területi diszparitásokkal. Összegezve: a magyar-olasz külpolitikai reláció egy olyan ciklikusan változó kapcsolat, melyben az egymás felé fordulás, a kapcsolatok fejlesztése a fő külpolitikai trendekhez képest az alternatíva keresését jelenti! A viszonyrendszerben a kulturális elemek szinte folyamatosan magas szinten reprezentáltak és a gazdasági kapcsolatrendszer is változó súllyal, de intenzív volt.

Hetedik tézis: *A külkapcsolatok meghatározó földrajzi jellegzetessége, amelyet Olaszország vonatkozásában vizsgáltunk, hogy a gazdasági és a települési kapcsolatrendszer térben erősen koncentrált. Ez Magyarország vonatkozásában a Közép-Magyarországi Régióhoz, döntően Budapest és agglomerációjához kapcsolódik, mintegy 80% körüli súllyal. A „vidéki” esettanulmányként szolgáló földrajzi Dél-Dunántúl esetében az általános magyar hátrányokat tetézi a közlekedési, kulturális elszigeteltség, a követendő stratégia hiánya is. Olaszországban több vizsgálati mód is megerősíti, hogy nem véletlenszerűen alakultak a kapcsolatok, hanem jelentős területi koncentráció érzékelhető. A tömörülés kisebb mértékű, de a 20 itáliai régióból 4-hez, Emilia-Romagna, Veneto, Friuli-Venezia-Giulia és Lombardia települési köréhez kapcsolódik túlnyomóan.*

Indoklás:

A kereskedelem területén Olaszország Magyarországnak a kivitel területén az elmúlt években a 2-3., a behozatal terén a 3-4. legnagyobb partnere. Ez az intenzív kapcsolat területi megoszlásban elsősorban az északi olasz régiókkal létesült, a déli régiókkal való kooperációnak ugyanakkor nagyok a tartalékai. A magyar kapcsolat súlypontja a központi régió, elsősorban Budapest. A magyar export mintegy fele feldolgozott termék, több mint egyharmada pedig gépekből és szállítóeszközökből áll.

Magyarországon az olasz érdekeltségű vállalatok száma kb. 2400, a befektetések értéke mintegy 2 milliárd euró. Olaszország a 8. helyen áll a külföldi befektetők sorában.

Jelenleg az olasz befektetések második korszakát éljük. A privatizációban érdekelt, az olcsó bérköltségre települt vállalatok, amelyek az 1990-es években voltak aktívak, ma már a délkelet-európai térség felé orientálódnak. Az új olasz befektetők a kedvező földrajzi pozíciót értékelik és a nyugatihoz képest még mindig versenyképesebb, magas színvonalú szaktudást keresik. Új szempont az EU-csatlakozásunk után megnyíló strukturális támogatásokhoz való hozzáférés lehetősége is. A jelentősebb magyarországi olasz befektetések közé tartozik az Italgas (szolgáltatás), Agip (szolgáltatás), Boscolo-csoport (szállodaipar), a Benetton (ruházat), SanPaolo-IMI (Inter-Európa Bank), Intesa BCI (CIB Bank), Iveco (buszgyártás), ENI (vegyipar), Generali (biztosítás), Pirelli (kábelgyártás), Zanussi (háztartási gépek), Ferrero (édességipar), valamint a Sole (tejipar). Ugyanakkor az olasz vállalkozások zöme olyan kisvállalkozás, mely gyakorlatilag családi méretű. Ez a magyarországi jelenlétük sajátosságait is meghatározza. Erős a tevékenység szervezésében az informális jelleg.

Az EU csatlakozás óta a magyar vállalatok – a bürokratikus nehézségek csökkenése miatt – aktívabbá váltak. Az olasz vállalkozások jelentős része kamarai szervezetbe tömörült (MOKK). Az ITDH irodát tart fenn Milánóban.

A turizmus területén az együttműködés virágzik. A magyar turisták elsősorban az északi olasz területeket látogatják (tengerparti üdülőhelyek, síterepek, történelmi városok). Az olaszok pedig főként Budapestet keresik fel hosszú hétvégék keretében. Az intézményi kapcsolatok (egyezmények, szakmai szervezeti együttműködés) kiépültek.

Empirikus vizsgálataink alapján elmondható, hogy az itáliai vállalkozások esetében az az államközi szintű intézményrendszer, melyet Magyarország működtet, kevésbé hatékony. A kétségkívül nagy növekedési lehetőségeket csak egy helyi szinten erős, a kulturális, nyelvi, méretbeli sajátosságokat figyelembevevő, erősen személyfüggő, vállalkozás-ösztönző rendszer képes csak kihasználni.

A MOKK vállalatai (287) telephelyei megoszlásának földrajzi jellege

lokálitás	megoszlás (arány, db)
Magyarországon bejegyzett összesen	227 (a MOKK 80%-a)
Budapest	172 (a magyarországi tagok 75%-a)
A funkcionális regionális központok (Pécs, Szeged, Debrecen, Miskolc, Győr)	7 (a magyarországi tagok 3%-a)
más MJV	12 (a magyarországi tagok 5%-a)
egyéb települések Magyarországon	36 (a magyarországi tagok 16%-a)
Olaszországban bejegyzett összesen	60 (a MOKK 20%-a)
Az öt legjelentősebben reprezentált régió Olaszországban:	
- Lombardia	15 (az olasz székhelyű tagok 25 %-a)

- Veneto	10 (az olasz székhelyű tagok 17 %-a)
- Friuli-Venezia Giulia	9 (az olasz székhelyű tagok 15 %-a)
-Emilia-Romagna	7 (az olasz székhelyű tagok 12 %-a)
- Toscana	5 (az olasz székhelyű tagok 8 %-a)
összesen:	47 (az olasz székhelyű tagok 78%-a)
Az öt legnagyobb vállalkozásszámmal rendelkező város Olaszországban	
Milano	7 (az olasz székhelyű tagok 12%-a)
Lecco	3 (az olasz székhelyű tagok 5 %-a)
Trieste	3 (az olasz székhelyű tagok 5 %-a)
Pordenone	3 (az olasz székhelyű tagok 5 %-a)
Padova	3 (az olasz székhelyű tagok 5 %-a)
Összesen:	19 (az olasz székhelyű tagok 32 %-a)

Forrás: MOKK v. CCIU adatbázis alapján szerkesztette: Pap N. 2007

Az olasz-magyar gazdasági kapcsolatok területi sajátosságai kapcsán a Magyar-Olasz Kereskedelmi Kamara adatbázisát értékeltük.

A főbb eredményeket a fenti táblázat tartalmazza. A tagvállalatok döntően olasz tulajdonúak, olasz képviselőkkel, ügyvezetőkkel, de 80%-ban magyarországi székhellyel.

A magyarországi székhely-település 75%-ban Budapest. Budapest valódi súlya valójában még nagyobb, mert az egyéb települések között még több a főváros agglomerációjában található. Ez egy rendkívüli koncentráció, amely mellett az egyéb települési kör jelentősége elvész. A 23 MJV összesen reprezentálja a 8%-át csupán ennek a tagvállalati körnek. Ezen belül a regionális központok sem mutatnak átlag feletti aktivitást. A településhálózat egészében megfigyelhető még (a budapesti vállalatokon kívüli körből) a belső városgyűrű és a köztes térségek relatíve jelentősebb súlya a külső városgyűrű és köztes térségeik ellenében.

Az olaszországi székhelyű települési körben egy más típusú koncentrációt figyelhetünk meg. A négy legjelentősebb, a táblázatban is feltüntetett regione észak- és közép-olaszországi. A nagy gazdasági súlyt képező Lombardia, Emilia-Romagna és Veneto mellett, az észak-keleti, így a kapcsolatok alakítása szempontjából térracionális Friuli-Venezia-Giulia képezi az élbolyt. A székhely-települések körében Milánó súlya a legnagyobb. A további négy, a táblázatban szereplő település is a már említett régiókból való (Lombardia, Veneto és Emilia-Romagna).

A magyar városhálózatban kiemelt csoportot, az ún. megyei jogú városok képeznek. Ez a város csoport jelenik meg a nemzetközi-kapcsolati területen. Külkapcsolataikban az olasz települések súlyát az alábbi ábra mutatja be. Sajátos következtetés, hogy kapcsolataikban – és a legjelentősebb magyar városok körében – az Emilia-Romagna-i települések dominálnak. A 14 jelzett kapcsolat fele ennek a régióknak a településeivel kötött. A további kapcsolatok is ugyanazon észak-olasz és középső fekvésű települési csoportban, illetve régióban jelentkeznek (Friuli-Venezia-Giulia, Veneto, Lombardia, Trentino Alto-Adige), amelyben a gazdasági kapcsolatok.

4. ábra: A magyar-olasz kapcsolatok területi intenzitása. Szerk: Pap N.

Nyolcadik tézis: *Az olasz-magyar kulturális kapcsolatok kitűnőek, széles spektrumúak és kölcsönösen pozitív megítélésűek. A kulturális intézményrendszer kiépült és relatíve jól működik, azonban inkább csak humán értelmiségi csoportokat érint. Jelentős a szerepe a középiskolai nyelvoktatásnak is, az olasz, mint második idegen nyelv népszerű. Erős területi koncentráció mutatkozik az intézmények terén mindkét országban, Budapest, Róma és Milánó szerepe kiemelkedő.*

Indoklás:

A reláció spektruma széles. A kulturális kapcsolatok erős, régi, állami intézményi bázison (Budapesti Olasz Kultúrintézet, Római Magyar Akadémia), valamint önkormányzat-közi, egyetem-közi és személyes kapcsolatrendszer alapján alakultak ki. A kulturális cserében az olasz fél a zenével, operával, filmmel, irodalommal, képzőművészettel, a divattal és az olasz konyhával vesz részt. A magyar fél az olasz kulturális közéletben elsősorban az irodalommal van jelen. Az itáliai/olasz kultúrának Magyarországon viszonylag magas a presztízse, főként a humán értelmiség egyes köreiben értékelik magasra.

A modern idegen nyelvek közül az angolt és a németet (34 ezren anyanyelvként) egy-egy milliós népesség ismeri, a sokáig államilag erősen támogatott orosz, továbbá a hagyományosan tekintélyes franciát kb. 200-200 ezer, míg az olaszt, a hivatalosan nemzetiségi szlovákok és románok is nagy számban, egyenként a 100 ezer főt megközelítve beszélik, értik (KSH, 2001). Összességében tehát az olasz nyelvismeret a magyarság körében, a hátrányok ellenére (nincs nemzetiségi bázisa, nem volt erős állami presszúra az oktatására és a globalizációs hatások sem erősítik helyzetét) kimondottan jó pozíciókkal rendelkezik.

Az olasz kulturális és gazdasági jelenlét intézményrendszere Magyarországon

diplomácia	Olasz Nagykövetség (Budapest) Tiszteletbeli olasz konzulátus (Szeged) Tiszteletbeli olasz konzulátus (Pécs) Szabolcs-Szatmár Megyei Megbízott Konzulátus	
gazdasági intézmény	MOKK v. CCIU (Budapest) Nemzeti Külkereskedelmi Intézet – Budapest Nemzeti Turisztikai Hivatal – Budapest	
kulturális intézmény	Budapesti Olasz Kultúrintézet	
olasz lektorok és olasz tanszékek Magyarországon:	PTE BTK, ELTE BTK, SZTE BTK, Corvinus, BGF, Pázmány Péter, BME, Debreceni Egyetem, BGYF, BDTF,	

Szerk.: Pap N. 2007.

A magyar kulturális és gazdasági jelenlét intézményrendszere Itáliában

diplomácia	<ul style="list-style-type: none"> - Magyar Nagykövetség (Róma) - Szentszéki Nagykövetség (Róma) - konzulátusok: Róma, melynek a hatóköre Dél-Itália, San Marino és Málta, Milánó, melynek a hatóköre Észak-Itália - Tiszteletbeli konzulátusok: Bari, Bologna, Firenze, Genova, Nápoly, Palermo, Perugia, Torino, Trieste, Velence, Verona - TÉT-attasé (Róma) 	
gazdasági intézmények	<ul style="list-style-type: none"> - ITDH iroda (Róma) - Magyar Kereskedelmi és Turisztikai Képviselő (Milánó) 	
kulturális intézmény	<ul style="list-style-type: none"> - Accademia d' Ungheria (Róma) 	
magyar lektorok olasz egyetemeken	<ul style="list-style-type: none"> - Firenze, Bologna, Róma, Nápoly 	

Szerk.: Pap N. 2007

A kulturális kapcsolatok intézményrendszere erős területi koncentrációt mutat. Magyarországon ez Budapestet jelenti, Olaszországban pedig Rómát és Milánót, tehát leképezi a településhálózat sajátos struktúráját a két országban. A két intézményrendszer sajátos tükörképe egymásnak, hozzávetőlegesen ugyanazok a funkciók intézményei jelennek meg.

Kilencedik tézis: *A kapcsolati területek vonatkozásában a földrajzi Dél-Dunántúlt és a területfejlesztési Dél-dunántúli Régiót vizsgáltuk. Fajsúlyosan a délnyugati stratégiai irány az észak-olasz területekkel való kapcsolatot jelentheti, ezért a vizsgálatban is erre koncentráltunk. A kapcsolati jelleg számos vonatkozásban megfogalmazható (ld. közlekedési pályák, közvetítő városok, etnikai-kulturális kapcsolatok, intézményközi kapcsolatrendszer, stb.). A régió önálló külgazdasági szerepe nagyon korlátozott és kevésbé tükrözi földrajzi fekvését. A helyi jelentőségen túlmutató méretű, erejű gazdasági szereplő kevés van a térségben. Az ún. nagyvállalati kör meghatározó hányada állami, illetve önkormányzati. A valóban piacgazdasági körülmények között működő vállalatok köre csekély. A fekvésből és a történelmi hagyományokból adódó kapcsolati szerep nem képezi ma a régió életének alapját, a különböző régiós dokumentumokban megfogalmazott, deklarált szerep nem jelenik meg a praxisban.*

Indoklás:

A kapcsolati területként felmerülő Dél-Dunántúlon megvizsgáltuk a gazdasági aktivitás olasz vonatkozásait. Minhogya a turizmus területén érzékelhetően rendkívül gyenge az olasz jelenlét, ezért a működő tőke (FDI) és a kereskedelmi kapcsolatok területét értékeltük többféle forrás alapján.

A külföldi érdekeltségű magyarországi vállalkozásokról készített 2004. évi kimutatás szerint mindössze ezen vállalkozások 4,9 %-a, azaz 1253 vállalkozás működött a Dél-dunántúli Régióban (a három megyés statisztikai régióban). A területen 149,8 milliárd HUF külföldi befektetést mért a magyar Központi Statisztikai Hivatal, ami az összes Magyarországon befektetett tőke (FDI) 1,6 %-a. Az adatokból látszik, hogy az egy befektetőre jutó инвестиция mérete kisebb a magyarországi átlagnál, gyakorlatilag a KKV szektorban kell a vállalkozásokat keresnünk (KSH STADAT internetes adatszolgáltatás, 2004).

A fenti adatszolgáltatás arra vonatkozóan nem tartalmaz információt, hogy hogyan alakul megyénként a külföldi befektetők összetétele a származási ország szerint, s a térség megyéiben működő olasz érdekeltségű vállalkozások számának megállapításához sajnálatos módon máshol sem állt rendelkezésünkre statisztikai adat, illetve egyéb nyilvántartás. Ezért a részlegesen rendelkezésre álló, különböző szempontok szerint összeállított adatbázisok mellett saját felmérésekre is támaszkodtunk.

A saját számításaink szerint elmondhatjuk, hogy a 2005-2006-os években a Dél-dunántúli Régióban mindössze kb. 150 olasz érdekeltségű vállalkozás tevékenykedett (Az adat a helyi adatbázisok értékelése és a különböző, a módszertani részben említett felmérések alapján alakult ki.) Az alábbiakban néhány részadatbázis értékelésének eredményeit foglaljuk össze.

A Magyarországi Olasz Kereskedelmi Kamara – melynek küldetése a két ország, illetve vállalkozásai közötti üzleti, kereskedelmi kapcsolatok fejlesztése – tagjai sorába (2006. novemberi állapot szerint) 287 vállalkozás tartozik a közvetlenül a kamarától származó adatszolgáltatás szerint.

Megvizsgáltuk, hogy a Dél-dunántúli Régióból mely vállalkozások tagjai a kamarának. Ezen vállalkozásokat az alábbi táblázat mutatja be.

Jelentősebb olasz vállalkozások a Dél-Dunántúlon a CCIU tagszervezetei közül

Vállalkozás megnevezése	Tevékenységek
ALTAN BETON HUNGARIA KFT. Pécs	Építőanyagipari tevékenységek, műszaki tervezés, ingatlanfejlesztés
COST.E.L Hungaria KFT. Tolna	Építőipar, könnyűszerkezetek
DRAWA BT. Görgeteg	Mezőgazdaság, szarvasmarha tenyésztés
DUNAKER KFT. Barcs	Faáru kereskedelem (export-import)
KOMETA 99. KFT. Kaposvár	Vágóhíd, húsfeldolgozás és kereskedelem
LITTLE ITALY KFT. Siófok	Turizmus fejlesztés
PEGASO LINEA ITALIA KFT. Szekszárd	Szék- és karosszék-gyártás
SAVIO KFT. Kaposvár	Nyílászáró gyártás
St. ANTONIO KFT. Kaposvár	Sertéstenyésztés

Forrás: MOKK (CCIU) adatbázis 2007

Az ITDH a 2006. évben közzétette a legjelentősebb 36 olasz befektető listáját. Ezek között a Dél-Dunántúlon belül Somogyban két vállalkozás szerepelt, a KOMETA 99 KFT (az egykori Kaposvári Húsipari Vállalat) és a SAVIO – alumínium nyílászárókat gyártó vállalkozás (Kaposvár).

Vas megye DNY-i csücskében, de még a földrajzi Dél-Dunántúlon, Szentgotthárdon egy textilipari vállalkozás a Radici-csoporthoz kapcsolódik (Lurotex KFT.) Baranya és Tolna megyéből nem került rá a listára egyetlen szervezet sem.

A PBKIK adatbázisa 71 baranyai vállalkozást tartalmaz. Ez a viszonylag magas szám azzal magyarázható, hogy az önkéntes adatszolgáltatásnál nem kellett különbséget tenni az üzleti kapcsolat különböző fajtái és mélységei között. Így egy csoportba kerültek azok a vállalkozások, akik tulajdonosaik, befektetőik révén kötődnek Olaszországhoz azokkal a vállalkozásokkal, amelyek kereskedelmi kapcsolatban állnak az olaszországi piaccal.

Az eredmény részben jellemzi a térség gazdaságát, illetve a sajátos olasz gazdasági érdeklődést és érdekeltséget. A legnagyobb számban olasz kapcsolatokkal rendelkező vállalkozásokat az építőanyagipar, a ruházati kereskedelem, a vendéglátás, valamint az egyéb kis- és nagykereskedelem terén találunk.

Láthatólag a Dél-Dunántúl esetében nem játszik különösebb szerepet az olasz kapcsolat. Mind gazdasági, mind pedig kulturális területen csekély jelentőségű elemeket azonosíthatunk, melyek legfeljebb helyi (települési) szinten értékelhetőek. A régió izoláltsága a meghatározó sajátosság. A földrajzi fekvés, a történelmi hagyományok, a fejlődő infrastrukturális kapcsolatok nem tudják ellensúlyozni a közvetítő közeg és az érdekeltség felismerésének hiányát, valamint a nagy kulturális távolságot.

Tizedik tézis: A nagytérségi közvetítő szerep potenciálisan meghatározó városa Pécs, a régióközpont. A vizsgálataink arra mutatnak, hogy erős regionális intézményi szerepe nem abszolút, hanem relatív fejlettségéből származik. E szerint a különböző vizsgálatok által kimutatott előkelő helyzete a magyarországi MJV-k körében a dél-dunántúli régió városhálózatának fejletlenségéből adódik. Egy magyarországi régióban sem játszik olyan meghatározó szerepet a régióközpont-város, mint esetünkben. Az Európa Kulturális Fővárosa cím elnyerése ráirányította a figyelmet a város nagytérségi szerepére. A jelenlegi külkapcsolati aktivitás nem határozza meg a város életét, legfeljebb jelzésértékűnek tekinthető. A város adottságainak és korlátainak elemzése kapcsán az a felismerés kapott megerősítést, hogy Pécs nem mint gazdasági irányítóközpont, hanem kulturális-oktatási profilját fejlesztve tölthet be egy korlátozott, de a város jövője szempontjából mégis alapvető jelentőségű nemzetközi szerepet, az ún. dél-nyugati kapcsolati irányban. Ez a kapcsolatrendszer a Nyugat-Balkán és Itália egyes térségeiben működhet hatékonyan. Ugyanakkor ez a lehetőség még inkább eltávolítja/eltávolíthatja a saját régiójától, paradox módon elszigeteltté válik saját háttérterületétől, amely nem képes, vagy csak csekély mértékben ehhez a nemzetközi jellegű lehetőségkörhöz kapcsolódni.

Indoklás:

Magyarországnak az első világháborút követően kialakult határai között a földrajzi értelemben vett déli kapcsolatrendszer két irányító városa Szeged és Pécs. Mindkét várost illetően már korán felismerték lehetséges szerepüket és vizsgálták helyzetüket.

A kérdés manapság az, hogy mennyire válik képessé egy város a mögöttes térség (itt a régió) ügyeiben vezető településként, régióként megjelenni, az ebből származó előnyöket hasznosítani? A vezetés egyben feladatokat, ráadásul részben nemzetközi feladatokat is jelent. A verseny, korunk regionalizációs, decentralizációs és dekoncentrációs folyamataiban a mind erősebb és teljesebb regionális szerepkörért, a regionális funkciókért (*ami itt azt jelenti, több megyére kiterjedő vonzás, szerep*) folyik a vizsgálati körben.

A régióközponti szerep kapcsán végzett, a disszertációban ismertetett vizsgálatok másodelemzése révén megállapíthatjuk, hogy az elmúlt évtized Pécs számára első látásra,

mint egy sikertörténet jelenik meg. Ha azonban jobban átgondoljuk, a helyzet meglehetősen ellentmondásos. A regionális funkciókban végbement fejlődésének hatása nem az egész magyarországi városhálózat viszonyaira terjed ki, hanem csupán a régióközponti szerepkörért folytatott városverseny eredményét befolyásolta döntően. Az eddigi vizsgálatok eredményeit nem célszerű abszolutizálni, mert bár a regionális funkciók sok tekintetben befolyásolják a települések életét, de az élhetőségnek csupán bizonyos területeit fedik le.

Pécs gazdaságának szerkezete, versenyképessége, nemzetközi integráltsága, a foglalkoztatási lehetőségek, főként pedig annak bővülése, a helyi jövedelmi viszonyok hosszú távon épp olyan erős hatást gyakorolnak a város életére, mint a dolgozatban bemutatott regionális funkciók.

Összességében elmondhatjuk, hogy a város regionális központi szerepe szakmai szempontból megkérdőjelezhetetlen, de ami nem jelenti azt, hogy a régió második legnagyobb városa, Kaposvár részéről, politikusai befolyásából fakadóan, ne merült volna fel a rivalizálás igénye. A vizsgálataink szerint a felmérésekben tükröződő kitűnő értékelés nem a város kitűnő teljesítményéből, mint inkább a környezet (a régió) és a régiós városállomány funkcionális és általános fejletlenségéből adódik. A magyarországi régiók közül ui. egyetlen egyet sem fejez ki, képvisel, jelenít meg olyan mértékben a régióközpont, mint a Pécs központú Dél-Dunántúl.

Egy új dimenziót jelent az, hogy a város elnyerte az Európa Kulturális Fővárosa (EKF) címet, és ezáltal egy új (európai), városkörbe is bekerült. Ennek lehetséges következményei potenciálisan nagyon kedvezőek. Ugyanakkor ezek a növekedési potenciálok, csak egy aktív külkapcsolati politika révén realizálhatók.

Az 1990-es évek végén kutatásokat folytattunk abban a megközelítésben, hogy a régióközponti szerepet milyen feltételek mellett töltheti be egy város. Feltételeztünk egy ideális állapotot, amelyet akkor alapvetőnek gondoltunk, és azt vizsgáltuk, hogy ez milyen mértékben van meg a magyarországi városhálózat elemeiben. A vizsgált városi jogú települési körben így olyanok is megjelentek, melyeknek mérete és jogi-igazgatási szerepe elmarad a MJV körtől, de mégis van olyan vonatkozásuk, amelyek alapján kiemelkednek a településhálózatból (pl. Siófok, Keszthely vagy Esztergom) Pécs szerepének értékelésekor a saját méréseink mellett figyelembe vettünk különböző, a témakörben publikált vizsgálatokat is.

Magyarország egésze szempontjából a dél-nyugati stratégiai irányban a kapcsolati terület földrajzilag determináltan az ún. geográfiai Dél-Dunántúl. Történetileg konstans módon stratégiai útvonalak haladnak keresztül ezen a területen, amelyek meghatározzák a térszerkezeti alapvonásokat és Pécs helyzetét is.

Pécs a meghatározó térszerkezeti vonalak közötti átmeneti zónában található. Népesedési, intézményi, kulturális és politikai súlyánál fogva régióközponti szerepe evidencia, de az elmúlt évtizedek fejlődését indukáló bányászati-energetikai szektor eltűnésével, átalakulásával szerepe több szempontból is megkérdőjeleződött.

A funkcióváltás (bányászati-ipari központból korszerű szolgáltató-ipari központtá) részben spontán, részben tervezett folyamatok révén zajlott le. Ugyanakkor az elvesztett ipari munkahelyeket és funkciókat az újak nem tudták teljes mértékben pótolni, ami a jelenlegi válság és válságérzet fő oka.

A város a régióban elsősorban államigazgatási, egészségügyi-szociális, kereskedelmi és oktatási-kulturális funkciói révén jelenik meg. A kiépült kiskereskedelmi kapacitás igen jelentős és a földrajzi régió egésze számára meghatározó jelentőségű. Az oktatási funkciók döntően az egyetemhez kapcsolódnak, illetve a város néhány középiskolájához. A foglalkoztatásban betöltött regionális szerepköre egy nagyságrenddel marad el a fenti funkcióktól.

A régió további urbanus térségeiben is változásokat mérhetünk. Kaposvár impozáns fejlődésen ment keresztül az elmúlt bő egy évtizedben. Jelentős beruházások történtek a város infrastruktúrájába, a gazdasági szerepkört illetően az eredmények szerényebbek. Az autópálya-építés, az új dunai híd Szekszárd számára teremtett új lehetőségeket. Ugyanakkor nem indultak meg a városban azok a folyamatok, amelyek révén ezek a kedvező változások, pozitív hatásukat kifejezhetnék.

Az általunk 1998 és 2001 között folytatott vizsgálat eredményei részben egybevágnak a Csapó Tamás által megállapítottakkal³, másrészt viszont a nemzetközi dimenziók vonatkozásában más települések is megjelentek a „térképünkön”. Ilyen Siófok, Mohács, és részben Szigetvár. Ezen települések olyan adottságokkal, funkciókkal rendelkeznek (Siófok a nemzetközi turizmus, Mohács a kikötői funkció, Szigetvár pedig a kulturális öröksége révén), melyek a nemzetközi kapcsolatok alakítása vonatkozásában tényezővé teszik őket.

Ma egy olyan méretű és szerepkörű városnak, mint Pécs, a globalizációs folyamatok által erőteljesen átformált világban, nemzetközi dimenziókban szükséges végiggondolni a helyét, szerepét. Különösen fontos megtalálni a kooperációs kapcsolatok helyes területi léptékét, dimenzióit.

Esetünkben ráadásul egy olyan vidéki városról van szó, amely egy erőteljesen a fővárosi agglomerációra koncentrálódott országban található, mint Magyarország.

Pécs esetében, földrajzi helyzete, hagyományos kapcsolati rendszere és az Országos Területfejlesztési koncepció az ún. dél-nyugati stratégiai irány tekintetében határoznak meg érdekeltséget és feladatokat a város számára. Ez a térség a Boszporusztól az Európa legnyugatibb pontjának számító Roca-fokig terjed *(az EKF társfőváros Isztambultól a Pécs számára kiemelt jelentőségű V. számú (TEN) korridor végpontjának számító Lisszabonig)*.

Két vonatkozásban vizsgáltuk a város nemzetközi helyzetét. Pécs elnyerte az Európa Kulturális Fővárosa címet, melyet 2010-ben viselhet. Ez azt jelenti, hogy elismerték adottságait Európa legjelentősebb kulturális szerepkörű városai között.

A 2010-es évben az Essen-Pécs-Isztambul városok köre viseli a kitüntető címet. A kiválasztott városkör (az államok eleve meghatározottak voltak) rokonítható az ún. Duna-térrel. Ez utal egyben a Balkán, illetve az eurázsiai Törökország jelentőségére is. Szimbolikus üzenete világos, Pécs akkor tölthet be európai küldetést, ha közvetítő szerepet játszhat „Európa” és az attól sok tekintetben különböző „Balkán” és Törökország között. Ezt fejezi ki az EKF mottója (Határtalan város) és a „Balkán kapuja” cím is.

A 2007-13-as időszakban a területfejlesztési célzatú, már korábban kialakított európai uniós tervezési CADSES térséget egy északi és egy déli részre bontották. Magyarország mindkettőben résztvevő. A SEES *(South East European Space)* térség esetében azonban az irányító hatóság is Budapestre delegált. Ez Pécs számára a délkelet-európai térségben bizonyos előnyöket kínál. A Duna-Dráva-Száva együttműködés továbbfejlesztésével, továbbá az EKF-ben szerzett ismertség és kapcsolatrendszer, valamint a kialakítandó nemzetközi intézményrendszer és funkciók révén esélyt kaphat kulturális (és oktatási) közvetítő funkciók betöltésére a térség felé.

A vizsgálatunk során a nemzetközi kapcsolatok egy széles körében tekintettük át Pécs városa intézményi kapcsolati hálóját. A kapcsolatokat három intézményi dimenzióban gondoltuk végig, *(1. a megyei jogú város, 2. Pécs-Baranya megye központja, 3. a Dél-Dunántúli Régió központja)*.

A regionális szerepkörért folytatott verseny a dolgozatban ismertetett, Csapó Tamás által folytatott vizsgálat szerint a régióban a következő eredményeket hozta. Pécs első helye az országos elsőség nyomán komolyan aligha vitatható. Kaposvár a MJV listán a középmezőnyben végzett, a 11. helyen, Szekszárd a 17. és a megyeszékhelyek közül csupán egy szerepel mögötte (Salgótarján). A földrajzi Dél-Dunántúlon fekvő, de a Nyugat-Dunántúlhoz integrált Nagykanizsa a ranglista 19. helyén áll (a zala megyeszékhely Zalaegerszeg a 14.).

Az első körben Pécs MJV partneri kapcsolatait tekintettük át. A dél-dunántúli régió külkapcsolati stratégiája keretében az egyes szereplők ötfokozatú skálán értékelték kapcsolataik fontosságát, jelentőségét. A felmérés szerint Pécs MJV 24 kapcsolatot adott meg, illetve értékelt.

Hat kapcsolatot, jellemzően a nagy földrajzi távolságra fekvőket értékelték gyengébben, mint „fontosat”, ezek francia, észak-amerikai, izraeli és török városok. A többi 18-at, mint „nagyon fontosat” ítélték, ezek közül nyolc ún. EKF város.

A városok mérete és funkcionális megoszlása változatos, különösebb stratégiát nem tükröz. A legnagyobb város közel 10 milliós, és két főváros is található köztük, a többi változatos skálán mozog. Kérdéses a partnerkapcsolatok egy részének jövőbeli tartóssága, ilyen méretbeli és funkcionális differenciák esetében.

Földrajzi eloszlásban a legnagyobb csoportot a délkelet-európai térség adja (összesen 10 partneri kapcsolattal). Közép-Európához öt kapcsolat fűződik. Egy város jelzi még Észak-Európa (finn kapcsolat), míg három Nyugat-Európa (az angol, a holland, a francia kapcsolat) jelentőségét. Egy város van még Dél-Európából (olasz kapcsolat), míg a többi Európán kívüli (kettő a Közel-Keletről, kettő pedig Észak-Amerikából).

Láthatólag érvényesül a térhatékonyság elve a partnerkapcsolatok földrajzi eloszlásában. A távolsággal fordítottan arányos a kapcsolatok fontosságának megítélése, illetve a távolsággal arányosan változik a kapcsolatok száma. A partnerkapcsolatok szövete Délkelet-Európában a legsűrűbb, ez megfelel a dél-nyugati kapcsolati szerep felfogásnak.

A városhoz (mint Baranya megye természetes központjához) szorosan kapcsolódnak a megye nemzetközi kapcsolatai, ha ezek intézményesen nem is a MJV-hoz kötődnek. Jelentősége számára elmarad az előbb felsorolt körtől.

A Baranya megye pécsi intézményi központjához kötődő partneri kapcsolatok száma 19. Az ötfokozatú skálán minden fokozatban szerepelnek partnerek. A térhatékonyság elve itt is érvényesül, tehát a távolsággal arányosan csökken a partnerek száma. A földrajzi eloszlás elemzésével kiderül, hogy feltűnően hiányoznak a stratégiai jelentőségű délkelet-európai kapcsolatok, illetve a kisszámú említések fontossági megítélése is igen alacsony. Kitüntetett figyelmet a fejlett, közép- és nyugat-európai térségek kaptak.

A Dél-Dunántúli Régió esetében is releváns a központi hely szerep. Az intézményrendszer kiforratlansága és relatíve rövid múltja miatt csak nagy óvatossággal lehet kezelni a sokágú kapcsolatokat, melyek alapvetően a regionális fejlesztési ügynökség KHT-hoz kötődnek (DDRFÜ). A listán 44 partneri kapcsolat található, de a szereplők státusa, a kapcsolatok jellege rendkívül heterogén. A potenciálisan nagy horderejű kapcsolatok mellett számos, egyelőre jelentéktelennek tűnő, nem is intézményesült kapcsolat szerepel a felsorolásban. Egészében a térhatékonyság elvének érvényesülése ebben az esetben is látható. A kapcsolatok döntően közép- és nyugat-európai partnerekkel alakultak ki, az ügynökségi szervezetnek, alapvetően az európai uniós pályázati pénzek elosztási rendszere által motivált orientációjának megfelelően.

A három intézményi kapcsolati kör egymással csak részben mutat orientációs azonosságot. A MJV kapcsolati rendszere részben megfelel a nagytérségi szerepnek, azon túl nem érzékelhető a térhatékonyság elvén túl stratégiai megfontolás. A megyei és a régiós vezetés nem érvényesíti a külkapcsolatok alakításában a nagytérségi szerepből adódó feladatokat.